

DET ANDRA AMÉRICA

DÅLIGA INSTITUTIONER,
OTILLRÄCKLIG FRIHET
OCH UTEBLIVEN UTVECKLING
SÖDER OM RIO GRANDE

Jakob Lagerkranser

08.09.17

TIMBRO

INNEHÅLL

1. Hundra år av reformer, men ingen förändring 3
2. Imperiernas avtryck i Latinamerika 5
 - Centralmaktens försvagning och framväxten av "oligarkistaten" 6
3. Självständighet, caudillismo och gryende industrialisering 9
4. Populismens och den ekonomiska nationalismens tidsålder 14
 - Peronism – ekonomisk nationalism i statskorporatistisk tappning 15
 - ISI-modellen i övriga Latinamerika 19
5. Marknadsliberalismens återkomst 24
 - Chile – från stabilitet till nydaning 24
 - Marknadsliberala reformer genom "The Washington Consensus" 33
 - Efter reformerna 39
6. Varför resulterade inte reformarbetet i en tydligare förändring och förbättring? 42
 - Ekonomiska omständigheter 42
 - Reformernas genomförande 43
 - Samhälleliga och statliga strukturer 46
7. Världsdelen som liberalismen glömde 48
 - Efterord 50
 - Referenser 56
 - Källförteckning 59

1. HUNDRA ÅR AV REFORMER, MEN INGEN FÖRÄNDRING

Förmodligen har ingen annan del av världen haft en så romantisk framtoning i västvärldens verklighetsuppfattning under det senaste halvsekle som Latinamerika. Latinamerika har i allt väsentligt tagit över den roll som Orienten fyllde föregående halvsekel, om än med en betydligt mer politisk dimension. Exotiska magdansöser och vitklädda ökenryttare har ersatts av den latinamerikanska frihetskämpen med håret fritt flygande för vinden, stridande i en rättfärdig kamp mot imperialister och diktatorer.

Utan tvivel har Latinamerika gjort sig förtjänt av detta intresse, om än kanske av andra skäl än just dessa. Trots att inga större krig utkämpades i regionen under 1900-talet framstår Latinamerikas utveckling under detta sekel som mer turbulent än till och med Europas. De stora sociala teorierna omsattes allihop i praktisk handling i Latinamerika under dessa år, utan att för den sakens skull i grunden (och med vissa undantag) ha förändrat särskilt mycket. Kanske är det ändå den paradoxen som fortfarande fascinerar. Hur ambitiösa 1900-talets sociala projekt än från början verkat, har de trots all turbulens ändå lämnat de latinamerikanska länderna utan några riktigt bestående avtryck.

Mycket har sagts om varför situationen inte är särskilt mycket bättre i dag än tidigare. I denna diskussion har Latinamerika ofta fått fungera som projektyta för olika ideologiska uppfattningar, och framför allt hamnat i fokus för globaliseringsmotstånd och anti amerikanism.

Men även om USA:s ofta imperialistiska handlande gentemot Latinamerika varken ska bagatelliseras eller glömmas är det inte detta jag kommer att fokusera på här. Snarare vill jag försöka visa hur ett flera hundra år gammalt samhällssystem i mångt och mycket kommit att bibehållas i regionens ofta svaga och dåligt fungerande stater och institutioner,¹ som därigenom blivit mycket svårmottagligt för konstruktiv förändring. Den globalisering och liberalism som blivit ett rött skynke för många har därför aldrig fått något riktigt fotfäste i Latinamerika. De latinamerikanska ekonomierna har till stor del förblivit slutna och fortsatt existera främst som en arena för privilegieutvinnande. Till och med efter 1990-talets marknadsliberala reformer befinner sig många latinamerikanska länder fortfarande i ett status quo-tillstånd, som är liberalismens raka motsats. Jag menar därför att det som behövs i Latinamerikas är mer liberalism, inte mindre.

Lustigt nog kan detta tyckas kontroversiellt i ett land som Sverige, vars välstånd har tillkommit genom öppenhet mot världsmarknaderna, och där det liberala systemet blivit en sådan självklarhet att vi knappt märker av det längre. Men den liberala statsbildning – med väl definierade och upprätthållna fri- och rättigheter och en tydlig maktfördelning – som vi betraktar som självklar, har dock haft väldigt svårt att växa fram på många ställen i världen. Detta har visats med smärtsam tydlighet i exempelvis Ryssland. Men även Latinamerika, som ändå har en lång liberal idé-

tradition, har gång på gång visat sig sorgligt motståndskraftigt mot verklig liberalisering. Tidigare motarbetades en sådan framför allt av de eliter som endast ansåg sig förlora på den, men dessvärre förkastas den nu också av dem som påstår sig vilja bryta eliternas långa strypgrepp på folken i Latinamerika. Tittar man närmare på Latinamerikas utveckling är det slående just hur skadlig liberalismens frånvaro varit.

Min beskrivning av delar av Latinamerikas samhällsutveckling är självklart inte fullständig, därtill är den alldeles för mångfacetterad. Men jag anser ändå att min infallsvinkel belyser en hel del väsentligt. Dessutom motsägs vissa populära påståenden som är skrämt förankrade i fakta. Att jag även tar ett grepp om hela Latinamerikas utveckling kommer givetvis att leda till en del generaliseringar och förenklingar, men regionen uppvisar vissa gemensamma utvecklingsmönster som jag tycker rättfärdigar det greppet.

Den mest grundläggande gemensamma nämnaren är att samtliga av dagens latinamerikanska länder vid ett eller flera tillfällen har varit inkorporerade i omfattande imperier som haft som huvudsakligt mål att exploatera de folk och landområden de lagt under sig. Även om de senaste imperieväldena – det spanska och det portugisiska – försvann för snart 200 år sedan, har utvecklingen sedan dess i hög grad följt det mönster som grundlades under dessa och tidigare imperier. Och det är detta, mer än några geografiska betingelser, som gör det relevant att se Latinamerika som en avgränsad region vars framtid på många sätt förmodligen kommer att vara lika sammanflätad som dess förflutna.

2. IMPERIERNAS AVTRYCK I LATINAMERIKA

Även om det oftast är det spanska kolonialväldet – eller möjligtvis USA – som avses när man talar om koloniala strukturer i Latinamerika, har dessa en mycket längre historia än så. Utvecklade imperier, som mayariket, aztekriket och inkariket, hade lämnat tydliga avtryck i regionen redan långt innan spanjorernas ankomst. Avtryck som kom att fördjupas ytterligare av europeiska erövrare under de följande seklerna.

Precis som det spanska och det portugisiska kolonialväldet utgjorde de precolumbianska imperierna centraliserade och hierarkiskt ordnade samhällen vars rikedomar byggde på exploatering av erövrade folkgrupper. Genom olika former av skatter och/eller tvångsarbete tvingade de ut ett mervärde som användes för att förse de styrande klasserna med lyx och rikedom. Deras välstånd byggde inte i första hand på tekniska eller organisatoriska innovationer, utan på sådana som på effektivast möjliga sätt möjliggjorde förtryck och exploatering av undersåtar.

Den peruanske journalisten och författaren Alvaro Vargas Llosa identifierar det han menar är fem huvudprinciper för denna typ av imperialistiskt förtryck: korporatism, statsmerkantilism, privilegium, utvinning av välstånd och politisk lag.²

Med *korporatism* menar han att samhällena var uppdelade i kollektiv i stället för individer. De rättigheter man hade eller inte hade var inte knutna till individen, utan till den samhällsgrupp personen tillhörde. Dessa grupper var tydligt uppdelade med adel och prästerskap överst, följda av soldaterna, hantverkarna, arbetarna och, längst ned, slaverna. Det var genom medlemskap i någon av dessa grupper som människan gavs sin funktion och betydelse, och det var de som i en tydlig hierarkisk uppdelning tillsammans utgjorde samhället, med monarken tronande överst.

Det Vargas Llosa kallar för *statsmerkantilism* gick ut på att folkets arbete endast var till för att exploateras av staten, det vill säga de politiska makthavarna. Människan arbetade inte för att leva, utan levde för att arbeta. Allt som genererades utöver det minimum som krävdes för överlevnad gick till staten i form av skatter eller tvångsarbete. Staten brydde sig dessutom endast om att kontrollera territorier som den kunde utvinna resurser ur. Förtrycket var med andra ord ekonomiskt, och syftade till att utvinna så stora rikedomar som möjligt ur de folk och territorier man behärskade.

Privilegium och utvinning av välstånd är, enligt Vargas Llosas klassificering, två kännetecknande drag som i mångt och mycket liknade varandra. Med adlig ställning kom privilegier som garanterades av staten. Det innebar rätt till sådant som slavar och utbildning samt rätten att bära vissa sorters kläder och förtära vissa sorters mat och dryck. Dessa rättigheter särskilde adeln från de

lägre samhällsklasserna. Det gjorde också särskilda ekonomiska rättigheter, som att uppbära skatt och avgifter av lokalbefolkningen eller att kunna nyttja den som slavarbetskraft. Även dessa rättigheter skänktes av staten, som en motprestation mot den administrerande uppgift adeln fyllde.

Med den femte principen, *politisk lag*, menar Vargas Llosa att lagen i dessa imperier var en förlängning av enväldshärskarens gudomligt givna ställning. Lagen existerade inte oberoende av härskaren utan var endast ett uttryck för hans vilja, precis som allt annat i samhället. Till och med historien skrevs så att den blev synonym med den gudomliga härskarens vilja och önskan. Och han kontrollerade inte bara sanningen utan även livet, vilket bekräftades av de stora offerritualer som var vanliga i maya- och aztekrikerna. Härskaren var allsmäktig, och det var från hans gudomliga ställning som styret fick sin legitimitet.

När Spanien på 1500-talet krossade aztekerna och inkafolket och tog över deras territorier ersattes dessa imperier helt enkelt av ett som på många sätt liknade dem och vars erövring följde samma rationalitet. Att erövrarna denna gång kom från så fjärran länder innebar förvisso skillnader, som sannolikt ännu större etniska skiktningar än tidigare, och framför allt att en stor del av indianbefolkningen kom att dö av de sjukdomar som erövrarna förde med sig. I stort var det två imperier som ersattes av ett nytt, de imperialistiska huvudprinciperna var överlag de samma som tidigare.

CENTRALMAKTENS FÖRSVAGNING OCH FRAMVÄXTEN AV "OLIGARKISTATEN"

Efter de första turbulenta decennier som följde på erövringen av Latinamerika började den spanska kronan gradvis stärka kontrollen över sina nya territorier. Erövrarna och de lokala förvaltarna belönades med titlar, privilegier och land i utbyte mot rikedomar som utvanns i de nya kolonierna och skeppades till Spanien. Det var en imperialistisk struktur som var nästan identisk med den som fanns i de precolumbianska imperierna, med den skillnaden att härskaren nu befann sig på ett mycket större geografiskt avstånd.

Detta avstånd skulle göra sig allt mer gällande i och med den spanska centralmaktens försvagning under 1600-talet. Uppror såväl på den Iberiska halvön som i Holland, samt mer frekventa angrepp på transporterna av ädla metaller från kolonierna till Spanien dränerade Spaniens resurser. Tillsammans med en minskande silverproduktion i Peru och Mexiko innebar det att Spanien några decennier in på 1600-talet gick in i en långdragen recession.

Försvagningen av den spanska centralmakten under 1600-talet innebar att de lokala koloniala eliterna gradvis fick större makt gentemot det spanska styret. Detta ökade informella självstyre

tog sig uttryck i att den lokala eliten upptog positioner i det koloniala styret i allt högre utsträckning och/eller skaffade sig inflytande hos kronans ämbetsmän genom mutor och allianser. På detta sätt bildades slutna oligarkier vars medlemmar lade beslag på den bästa marken, på den indianska arbetskraft som fortfarande fanns kvar och på licensierade monopol på att förse städer med grundläggande nödvändigheter.³ Mycket av den reella makten flyttades alltså över från mer synliga statliga strukturer till pseudostatliga sådana, som till stor del var informella till sin karaktär och därmed svårare att slå emot. Även om den spanska kronans lagar gavs ett läpparnas erkännande följdes de sällan i praktiken, om de ansågs utgöra något slags hinder. En tradition grundlades där lagen inte var formaliserad utan snarare ett uttryck för den lokala elitens makt.⁴ Den politiska makten kom de facto att tillhöra oligarkier av mäktiga jordägare och höga statliga tjänstemän, en modell som till stora delar har överlevt till våra dagar.

"HACIENDAN" SOM SAMHÄLLSMODELL

Om oligarkierna utgjorde en modell för den horisontella maktutövningen växte haciendajordbruket fram som en modell för den vertikala.

Haciendorna var en gradvis utväxt av de "estancias" som den spanska staten tilldelade kolonisatörer under de första decennierna efter erövringen av de nya landområdena. Genom att köpa och lägga beslag på jord från omgivande indianer och småbrukare bildades haciendorna ur estancias överlag självförsörjande jordbruk. Hacienda var betydligt mer omfattande, bildade en ekonomisk och social organism som närmast var att likna vid ett feodalt furstendöme.

Haciendajordbruket var ett extensivt jordbruk, det vill säga att produktionsökningar endast genomfördes genom utökning av resurser i form av jord och arbetskraft, inte genom ökad produktivitet. Eftersom dessa resurser var så tillgängliga för kolonisatorerna fanns det inget behov av produktivitetsökande innovationer. Produktiviteten var snarare avtagande.

Förutom tillgängligheten fanns det flera andra incitament för haciendaägarna att utvidga sina markinnehav på detta sätt. Till att börja med innebar de stora arealerna att man kunde odla många olika sorters grödor och därigenom i mindre utsträckning påverkas av klimatväxlingar och marknadsförändringar. För att stärka detta oberoende tillverkades oftast även jordbruksverktyg och annat som behövdes för verksamheten på själva haciendan.

Ett annat incitament för utvidgning var att skapa monopol och försätta omgivningen i beroendeställning. Åkrar arrenderades ut och tillgång till vattendrag, kvarnar och betesmarker uppläts till omgivande småbönder i utbyte mot arbete eller en andel i deras produktion. Löner betalades dessutom ofta ut enbart i form av varor som producerades på haciendan.

Precis som den feodala fursten var haciendaägaren en regional enväldshärskare. Han utnyttjade indianerna mer eller mindre som slavar (spanska staten hade givit indianerna vissa rättigheter,

men dessa hade liten reell giltighet) och var i praktiken lagbunden endast gentemot dem som hade liknande social ställning.⁵

Så uppstod ett förhållande där övriga invånares sociala ställning var helt beroende av deras relation till den lokala haciendaägaren. Den enskildes rättigheter uppstod genom så kallade *klientförhållanden*, det vill säga att omgivningen åtnjöt godsägarens favör och beskydd i utbyte mot stöd och tjänster. Det omgivande samhället blev helt enkelt haciendaägarens "klienter", och framför allt därigenom förvärvades deras rättigheter och sociala ställning.⁶ Detta system kallas *klientelism*, och har under seklerna kvarstått som huvudprincip för det vertikala maktutövandet, precis som oligarkin har för det horisontella.

3. SJÄLVSTÄNDIGHET, CAUDILLISMO OCH GRYENDE INDUSTRIALISERING

Samtidigt med det spanska imperiets fortgående försvagning under 1600- och 1700-talen växte en egen identitet allt starkare hos koloniernas spanskättlingar, *kreolerna*. Trots imperiets stagnation och den ökande känslan av egen identitet och egna intressen bland kreolerna, gjorde de ändå inga riktigt seriösa ansatser att slå sig fria. Förmodligen berodde detta på att de kreolska eliterna inte hade någon legitimitet för sin ställning utöver den som gavs av det spanska kungahuset. Utan den spanska kungen som åtminstone en symbolisk härskare skulle ett legitimitetsvakuum uppstå, och att fylla detta med något annat kunde potentiellt rubba status quo i de koloniala samhällena, vilket eliterna inte hade något intresse av.

I slutet av 1700-talet och början av 1800-talet ändrades dock situationen drastiskt. Liberala impulser från Västeuropa, manifesterade framför allt i den amerikanska revolutionen, fick allt starkare genomslag. Självtändighetssträvandena förstärktes i början av 1800-talet, när Spanien ockuperades av Napoleon och centralmakten därmed föll. Den spanska kungens återkomst efter Napoleons fall stabiliserade situationen några år, men det dröjde inte länge innan liberala republikaner med Simon Bolívar i spetsen gjorde uppror mot kungahuset. De spanska arméerna besegrades och de koloniala territorierna i Latinamerika gjorde sig under 1810- och 1820-talen fria från Spanien, det ena efter det andra, och bildade självständiga republiker.

De liberala visioner som hade inspirerat upproren kom dock inte att förverkligas. Bolívar och de övriga ledarna hade under krigets gång allt mer börjat tvivla på att liberalism var genomförbar hos den socialt förlegade eliten och de förtryckta massorna i Latinamerika. De ansåg att sekler av förtryck hade gjort att folket ännu inte var moget för liberal demokrati och fruktade att ett sådant styre endast skulle resultera i anarki och pöbelvälde. Därför sköts planerna på en demokratisering av kontinenten på framtiden, och i stället infördes styren av "upplyst" diktatur i de nybildade latinamerikanska staterna.⁷ Imperietidens elitvälde fortsatte som tidigare, med skillnaden att det spanska kungahuset inte längre fungerade ens som symboliskt överhuvud.

Resten av 1800-talet dominerades av motsättningar mellan liberala och konservativa elitgrupper. Så småningom växte sig en kompromiss mellan dessa hållningar allt starkare och utmynnade i så kallad *konservativ liberalism*. Denna gick ut på att bibehålla de sociala strukturerna, men att införa liberala ekonomiska reformer för att komma ikapp Västeuropa och USA i ekonomisk utveckling. Framför allt under 1900-talets första hälft stödde USA aktivt – ofta genom militära interventioner – denna modell, eftersom den ansågs erbjuda både tillgängliga marknader för amerikanska företag och politisk stabilitet.⁸

CAUDILLISMO SOM SOCIALT ENTREPRENÖRSKAP

Även om självständighetskrigen inte resulterade i någon direkt social förändring öppnade dessa års turbulens för vissa möjligheter till socialt avancemang även för personer ur de lägre klasserna. Denna företeelse kom att kallas för *caudillismo*.

Caudillos var personer, ofta mulatter eller mestiser från medel- och underklass, som skaffade sig politisk makt genom att ta på sig rollen som folkliga upprorsledare. Även om det också fanns *caudillos* med överklassbakgrund kan de på många sätt ses som sociala entreprenörer som, i brist på position i samhället, fick använda sig av vilja, intelligens och karisma för att mobilisera det folkliga stöd som utgjorde deras maktbas. Det var personer som tog en karriärväg som liknade den som tagits av de som inlett erövringen av kontinenten flera hundra år tidigare. Precis som de lösa sociala strukturerna under koloniseringens första år hade öppnat möjligheter till social klättring genom militära medel för sådana som Pizarro och Cortés gjorde självständighetskrigen det för de erövrades ättlingar.⁹

Den karismatiska ledare som med militära eller mer eller mindre demokratiska medel kom att personifiera staten blev en vanlig företeelse i Latinamerika de kommande seklerna. Några av dem – som Sandino, Perón, Castro och Somoza – kom att göra bestående avtryck i Latinamerikas historia, och i dag har exempelvis Venezuelas president Hugo Chávez en politisk karriär och ställning som kan spåras tillbaka till *caudillismo*traditionen.

EXPORTBOOM MED VARIERANDE RESULTAT

Vid mitten av 1800-talet, några decennier efter självständighetskrigen, påbörjades en ny omfattande förändringsfas i Latinamerika. Även den här gången var det impulser från Europa som satte den i rörelse, men nu ekonomiska snarare än politiska sådana.

På grund av den snabba industrialisering som flera europeiska länder genomgick under 1800-talet ökade dessa länders efterfrågan på råvaror kraftigt. Eftersom ny teknik i form av till exempel ångbåtar och järnvägar medförde betydligt lägre transportkostnader än tidigare stod de latinamerikanska ekonomierna utmärkt rustade för att tillgodose denna efterfrågan. En kraftig exportboom inleddes därför under 1800-talets andra hälft och enorma exportintäkter genererades från de snabbt växande europeiska marknaderna.

Denna stora exportökning fick dock markant olika resultat i olika regioner. De delar som hade tillhört kärnregionerna i Spaniens och Portugals kolonialvälden – som norra Brasilien och de områden där aztek- och inkariken en gång brett ut sig – reagerade enligt det mönster som gällt under hela kolonialtiden. De mötte helt enkelt den ökade efterfrågan med att öka exploateringen av

resurser. Billig arbetskraft fanns det gott om i den förtryckta indianbefolkningen och bland de slavar som forslats från Afrika under flera sekel. Ytterligare markområden införskaffades genom att man annekterade land från de indianstammar som fortfarande fanns kvar. Den välståndssökning som exportintäkterna genererade hamnade i stort sett uteslutande hos den traditionella överklassen. Det tidigare mönstret av förtryck och exploatering stärktes på detta vis ytterligare.

De områden där exportboomen fick någon som helst dynamisk förändringseffekt var i stället de som tillhört imperiernas periferi, till exempel Argentina, Chile och södra Brasilien. Här fanns det inte mycket inhemsk arbetskraft att tillgå och exportsektorn var därför tvungen att hämta arbetskraft utifrån. För att locka till sig arbetskraftsinvandrare krävdes dock bättre arbets- och levnadsvillkor än de som den förtryckta inhemska underklassen hade fått nöja sig med. Först i La Plataområdet i Argentina och sedan i södra Brasilien, med Buenos Aires respektive São Paulo som centrum, uppstod därför ett nytt befolkningsskikt av invandrade sydeuropéer som förvisso var fattiga, men betydligt mer emanciperade än den traditionella latinamerikanska "arbetarklassen".

Miljontals människor invandrade från Sydeuropa till Latinamerika under slutet av 1800- och början av 1900-talet, en process som medförde omvälvande förändringar i de områden den berörde.¹⁰

De europeiska invandrarna innebar bildandet av en ny latinamerikansk samhällsklass. Även om invandrarna överlag hade enkel bakgrund förde de med sig färdigheter och kunskaper de förvärvat i hemländerna samt en anda av entreprenörskap som hittills saknats i Latinamerika. Överklassens "entreprenörskap" bestod ju huvudsakligen i att exploatera tillgängliga resurser, och de förtryckta inhemska folkmassorna var begränsade till att klara livhanken. Inflyttningen av miljontals invandrare innebar även att det för första gången uppstod en utbredd efterfrågan på konsumtionsvaror.

Intäkterna från exportindustrin kom därmed i dessa områden att till stor del investeras i en framväxande industrisektor. Till skillnad från stagnationen i de regioner som tillhört kolonialväldenas kärnområden upplevde därför dessa mer perifera områden i stället en kraftig dynamisk tillväxt under denna tidsperiod. Buenos Aires växte ut till kontinentens stora metropol, med imponerande monument och avenyer som symboler för den nya tidsandan.

De traditionella samhällsstrukturerna innebar dock svårgenomträngliga begränsningar för denna tillväxt. Till att börja med resulterade de koloniala sociala strukturerna på landsbygden i att den mer eller mindre isolerades från storstäderna. Eftersom godsägaroligarkin ägde nästan all mark fanns det små möjligheter för de europeiska invandrarna att förvärva land, som nybyggarna i USA gjorde (förvisso ofta på indianernas bekostnad även där). Likaså blev de fattiga inhemska lantarbetarna och småbrukarna oftast kvar på landsbygden, både på grund av okunskap om de nya möjligheter som fanns i storstäderna och på grund av att godsherrarna höll dem kvar i

förtryck och beroende. Detta innebar att mängder av lantarbetare kunde gå arbetslösa på landsbygden samtidigt som det rådde brist på arbetskraft i storstäderna. Viktiga dynamiska förändringsimpulser uteblev därmed, framför allt på landsbygden.

Även för industrin hade de traditionella samhällsstrukturerna en hämmande effekt. Överklassen använde huvuddelen av sina inkomster och rikedomar till lyxkonsumtion, och de återinvesteringar som gjordes gick framför allt till den exportorienterade jordbrukssektorn. Entreprenörskapet och nytänkandet var av tradition litet i detta samhällsskikt, de hade ingen anledning att rubba ett tillstånd av status quo som var så gynnsamt.¹¹ Om överklassen inte ville bidra till förändringen så kunde inte heller den inhemska underklassen göra det på grund av det förtryck de hade varit utsatta för under många sekel. Omvandlingstrycket utifrån var dessutom litet, eftersom avstånden till Europa och Nordamerika fortfarande innebar stora transportkostnader, vilket gjorde att den inhemska industrin knappt var utsatt för någon utländsk konkurrens.

Industrialiseringen stannade därför vid relativt småskalig tillverkning av enkla konsumtionsvaror för hemmamarknaden. Det var fortfarande råvaruexporten som stod för merparten av exportintäkterna. Mer tekniskt avancerad tillverkning av sådant som infrastruktur och energiförsörjning sköttes därför av utländska företag. Dessa lyckades ofta förhandla till sig extremt lukrativa avtal med de svaga och korrupta latinamerikanska regeringarna, och de vinster som genererades stannade inte heller kvar utan togs tillbaka till hemländerna.¹² De latinamerikanska kapitalmarknaderna fortsatte därför att vara underutvecklade, och industrin började snart stagnera. Detta var dock inget akut problem så länge som exportefterfrågan fortsatte att vara hög.

FRAMVÄXTEN AV KONSTITUTIONELL DEMOKRATI OCH NYA ELITER

Under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet fick flera latinamerikanska länder liberala författningar till följd av en pånyttfödelse för liberalismen hos delar av de inhemska eliterna. Som en följd av storstädernas industrialisering växte även nya samhällsklasser fram, vilka genom de nya författningarna fick större möjlighet att göra sina röster hörda.

I Västeuropa ledde under denna tid en liknande process till skapandet av moderna nationalstater, men i Latinamerika resulterade den aldrig i någon egentlig omvälvning av befintliga strukturer. Till skillnad från i Västeuropa och Nordamerika rörde sig staten i de latinamerikanska länderna inte mot Webers ideal av ett tydligt avgränsat och opartiskt byråkratiskt maskineri som demokratiskt valda regeringar använder inom lagens ramar för att genomföra sin politik. Den fortsatte att endast vara ett maktinstrument som användes för att uppnå egna mål, och som oligarkier och caudillos kämpade om kontrollen över. I stället för att byråkratiseras, som i Västeuropa och Nordamerika, blev staten i Latinamerika *patrimonialiserad*, enligt bland andra Fowerakers karakterisering.¹³

Medan kontroll över staten i dagens moderna demokratier förvärvas genom demokratiska val, och där det finns tydliga legala avgränsningar för hur denna kontroll får utövas, har traditionen i Latinamerikas *patrimonialiserade* stater snarare varit den motsatta. Reell politisk makt förvärvas i ett sådant system i stället genom att man först skaffar sig kontroll över staten och mer eller mindre gör den till sin egen personliga egendom. Den eller de som kontrollerar staten kan i och med denna kontroll befästa maktpositioner och utestänga konkurrenter genom klientelistiska mekanismer. Staten existerar inte oberoende av den politiska makten, utan är i stället ett uttryck för den. Staten blir en förlängning av den eller de som äger användanderätten över den, som ett personligt redskap. Det är därmed en *politisk* lag som är den gällande, inte en juridisk.

Argentina är ett belysande exempel på hur detta system fungerar med demokratiska val. Trots att de enskilda politiska partierna fick fäste i Argentina i och med att landet fick en demokratisk författning förankrades ändå inte partisystemet. En modern demokrati där politiska partier tävlar om makten enligt tydliga och formaliserade regler uppnåddes inte trots den nya författningen. Den politiska makten, även om den vunnits på demokratisk väg, användes framför allt för att stänga ute konkurrerande eliter från tillgång till staten. Förloraren fick därmed svårt att konkurrera genom konstitutionella regler, utan fick oftast bilda pakter med andra utestängda eliter för att sedan med icke-konstitutionella medel återta kontrollen av staten. Inte förrän 1989 efterträddes därför en demokratiskt vald regering av en annan demokratiskt vald regering från ett annat parti än det som regerade i Argentina. Detta trots att allmän rösträtt infördes i landet under 1900-talets första hälft.¹⁴

Framväxten av en arbetarklass, en medelklass och en överklass av rika industrialister innebar därmed endast att nya aktörer kom in på arenan, huvudprinciperna för det horisontella och det vertikala maktutövandet var i stort sett oförändrade. Dessa nya aktörer kom dock att utgöra den hittills största utmaningen mot den traditionella godsägaroligarkins makt.

4. POPULISMENS OCH DEN EKONOMISKA NATIONALISMENS TIDSÅLDER

I början av 1900-talet tilltog skepsisen mot den öppna exportorienterade ekonomiska politiken i Latinamerika. Exporten var inte längre lika stark som tidigare och den inhemska industrin blev mer utsatt för utländsk konkurrens. Dessutom fanns ett utbrett missnöje med de utländska storföretagens närvaro, eftersom dessa ansågs plundra Latinamerika på dess tillgångar.

Ökad misstro mot den exportorienterade ekonomin låg dessutom väl i linje med den generella samhällsutvecklingen under dessa decennier. En ny elit av rika industrialister hade börjat växa fram under 1800-talets andra hälft, och denna såg ett uppenbart hot i en ökande utländsk konkurrens mot den fortfarande utvecklade inhemska industrin. Den arbetarklass och medelklass som uppkommit i storstäderna blev dessutom en allt större politisk maktfaktor i och med att flera länder börjat hålla demokratiska val. Allt fler politiska rörelser började mobilisera stöd från arbetarklassen och medelklassen, och utmana den traditionella eliten av exportorienterade godsägare.

För sitt uppehålle var arbetarna beroende av industrin, och medelklassen av en expanderande byråkrati. De välkomnade därför löften om att skydda industrin och utöka den statliga kontrollen av den. Därtill kom nya nationalistiska rörelser som försökte skapa enade nationer av de disparata etniciteter och samhällsgrupper som befolkade de latinamerikanska länderna. I brist på en egen enhetlig identitet blev polemisering mot det som sågs som Storbritanniens och USA:s imperialistiska inflytande ett effektivt sätt att skapa nationell enighet.

I och med att depressionen under 1930-talet så tydligt visade hur utsatt Latinamerika var för förändringar i världsekonomin ökade kritiken mot den exportorienterade ekonomiska politiken betydligt i styrka. Allt fler krävde reformer som skulle minska de latinamerikanska ländernas beroende av Västeuropa och USA, och löften om sådana blev en allt viktigare del av den politiska retoriken. Med Brasilien, Argentina och Mexiko som föregångsländer anammade regionen därför i allt högre utsträckning en inåtriktad utvecklingsstrategi som kom att kallas för "import-substituted industrialization", eller ISI-modellen.¹⁵

Huvudtanken i denna strategi var att utveckla den inhemska industrin genom att skydda den från internationell konkurrens med hjälp av olika handelshinder och statliga regleringar. Endast på detta sätt ansågs industrierna i de fattiga länderna kunna växa sig starka nog att bryta det man såg som tredje världens beroendeställning gentemot USA och Västeuropa. I stället för att låsas fast i ett handelsmönster där de exporterade råvaror och importerade förädlade industrivaror

skulle tredje världens länder, genom ISI-modellen, byta ut (substituera) importen från i-länderna mot egen industriproduktion.

Detta synsätt passade perfekt för de populistiska rörelser som under 1900-talets första hälft blev en allt starkare politisk kraft i Latinamerika. Det ökade på den misstänksamhet och fientlighet som många latinamerikaner kände gentemot stormakterna i väst, samtidigt som synsättet utlovade en snabb höjning av framför allt den organiserade arbetarklassens levnadsstandard. Det var dessvärre också en politik som passade väl med den caudillismotradition och de klientförhållanden som under hundratals år karakteriserat de latinamerikanska samhällena.¹⁶ De populistiska rörelserna kom därför inte att innebära någon egentlig förändring av rådande system. Ledarskikten för dessa rörelser utgjorde bara en ny elit som mobiliserade stöd och politiskt inflytande genom liknande klientelistiska mekanismer, men nu hos större delar av befolkningen än tidigare. I och med populismens uppkomst övergick oligarkistaten i den korporativistiska staten men behöll många av sina karaktärsdrag. Staten fortsatte att vara patrimonialiserad, men nu i högre utsträckning av korporativt organiserade massrörelser där uppfattningar om gemensam identitet och gemensamma mål spelade en betydande roll. Det kanske allra tydligaste exemplet på detta är Argentinas utveckling under Juan Perón.

PERONISM – EKONOMISK NATIONALISM I STATSKORPORATISTISK TAPPING

Argentinas relation till USA var kontinuerligt spänd under 1900-talets första decennier. Framför allt berodde detta på handelskonflikter länderna emellan. Liksom Argentina var USA storproducent av kött och spannmål, och införde vid upprepade tillfällen restriktioner mot argentinsk import för att skydda den egna marknaden, vilket ökade i omfattning under protektionismen på 1930-talet. En annan laddad fråga var amerikanska multinationella företags verksamhet i Argentina. Att utländska företag tjänade pengar på landets råvarutillgångar var, då som nu, en laddad fråga, så pass att det Radikala partiets kandidat Hipólito Yrigoyen hade som vallöfte att förstatliga oljeindustrin när han vann presidentvalet 1929.¹⁷

Relationerna mellan USA och Argentina blev än kyligare i och med Argentinas ställningstagande under andra världskriget. Det fanns ett relativt brett stöd för Tyskland och Italien i Argentina, framför allt bland de väpnade styrkorna där många officerare hyste fascistsympatier. Detta kom till uttryck på den panamerikanska konferensen i Rio de Janeiro 1942, när Argentina saboterade USA:s försök att skapa en panamerikansk front mot axelmakterna. USA såg detta som ett svek från Argentinas sida och straffade landet med ekonomiska sanktioner och stoppad vapenexport, vilket i sin tur piskade upp nya antiamerikanska stämningar bland argentinarna.

JUAN PERÓN – DEN STÖRSTA ARGENTINSKA CAUDILLON

En som definitivt inte hade mycket till övers för USA var den unga översten Juan Perón. Han hade deltagit i kuppen mot president Yrigoyen 1930, en delaktighet som var början på en snabb karriärklättring under 1930-talet. Bland annat tjänstgjorde han som militärattaché i Italien, där han greps av djup beundran inför Mussolinis fascistiska projekt. När han 1941 kom tillbaka till Argentina var det med ambitionen att med ett liknande nationalistiskt projekt göra Argentina till en enad och stark stat, oberoende av omvärldens ekonomiska nycker och fluktueringar. De allt mer hotfulla signalerna från USA gjorde att denna typ av projekt fick en bördig jordmån i den argentinska folkopinionen. Många argentinare fruktade nämligen att USA skulle stödja Brasilien i ett militärt angrepp på Argentina, eller att Argentina till och med skulle angripas direkt av USA.

Peróns tanke var därför att göra Argentina starkt och självständigt genom en kraftfull statlig kontroll av ekonomin och en korporatistisk förening mellan stat och arbetarrörelse. Han insåg vilken potentiell kraft mobiliseringen av arbetare och fackföreningar innebar, att en sådan både kunde garantera en politisk maktposition och den reella makt som krävdes för att genomföra de förändringar han ansåg nödvändiga.¹⁸

I och med att han 1943 blev chef för Arbets- och välfärdssekretariatet fick han den perfekta plattformen för att sätta denna plan i verket. Han började snabbt ta kontroll över arbetarrörelsen genom att använda sin politiska makt till att motarbeta de fackföreningar som gick emot honom och belöna de som stödde honom. Fackföreningen CGT (Confederación General del Trabajo) ställde sig på ett tidigt stadium bakom Perón och genom hans inflytande växte CGT snabbt på andra fackföreningars bekostnad. Den allians som skulle komma att utgöra peronismens ryggrad var därmed bildad.

Perón mötte dock snabbt motstånd, bland annat på grund av sitt ställningstagande för CGT gentemot arbetsgivarsidan. Efter kraftiga manifestationer från oppositionen, som aktivt stöddes av USA:s ambassadör, avsattes och arresterades Perón i oktober 1945. Massiva protester från arbetarrörelsen med Juan Pérons hustru Evita i spetsen, tvingade dock presidenten att släppa honom strax efteråt och val utlystes till året därpå. Perón vann valet med bred marginal och tillträdde 1946 som Argentinas president.

”UN DIA PERONISTA”

Som president började Perón snabbt genomföra sin planerade omstöpning av den argentinska ekonomin. Grundkomponenterna i strategin var att överföra resurser till den inhemska industrin och att genom olika sorters handelshinder skydda denna från utländsk konkurrens.

Det främsta verktyget för att göra detta var att genom det statliga monopollet IAPI, köpa upp den inhemska produktionen av jordbruksprodukter till underpris och sedan sälja varorna vidare på den internationella marknaden till marknadspriser. Överskottet som detta genererade användes av staten för att stödja den inhemska industrin, och även till att förstatliga stora delar av den, samt att bygga upp grunderna till en offentlig välfärd genom en stiftelse som förvaltades av Evita Perón.¹⁹

Den stora tillförseln av kapital till industrin, i kombination med att staten ofta intervenerade på fackföreningarnas sida i de många strejker som utbröt under Peróns första år vid makten, innebar att reallönerna ökade lavinartat i slutet av 1940-talet. Detta i kombination med utbyggnaden av ett en rudimentär välfärd och personkulten runt Evita gjorde Perón omåttligt populär bland stora delar av befolkningen under hans första mandatperiod.

Många argentinare ser fortfarande dessa år som en gyllene epok i Argentinas historia, när landet var ett av de rikaste i världen och levnadsstandarden snabbt förbättrades för en stor del av befolkningen. Betecknande för hur starkt den här bilden har levt kvar i det kollektiva medvetandet är att argentinare fortfarande kan använda uttrycket "un día peronista" för att beskriva en särskilt vacker dag.

DEN PERONISTISKA SAMHÄLLSMODELLEN

Peróns ekonomiska nationalism gick i stora stycken hand i hand med skapandet av ett statskorporatistiskt samhälle med honom själv som överhuvud. Det som börjat som ett klientelistiskt samarbete med arbetarrörelsen, där fackföreningarna med CGT i spetsen fick privilegier av staten i utbyte mot att de mobiliserade ett folkligt stöd för Perón och motarbetade oppositionen, spred sig snabbt vidare i det argentinska samhället. Många officerare i toppskiktet byttes ut och ersattes av lojala peronister, och även utbildningssystemet – från grundskole- till universitetsnivå – infogades gradvis i rörelsen. Oppositionella tidningar motarbetades aktivt av staten medan de som stödde Perón fick en privilegierad ställning. Han använde helt enkelt sin kontroll över staten till att stärka sitt grepp om samhället genom en kombination av klientelistiska och represiva åtgärder och utan att låta sig begränsas av legala hänsyn. Snart var katolska kyrkan och den exportinriktade jordbrukssektorn de enda samhällssektorer som inte stod under peronisternas kontroll.

Godsägarioligarkin hade traditionellt varit den mest inflytelserika samhällsgruppen i Argentina, men peronismens framväxt innebar en erodering av både dess politiska inflytande och dess ekonomiska välstånd. Som tidigare nämnts finansierades de peronistiska projekten just av att man åderlät jordbrukssektorn, den vitalaste delen av ekonomin. Detta gjordes inte bara genom det statliga uppköpsmonopolet IAPI, utan även till exempel genom att jordbrukssektorn hade svårt

att få de importlicenser den behövde för att köpa in moderna maskiner från utlandet.²⁰ Den ekonomiska politiken innebar med andra ord inte endast att resurser överfördes till de samhällssektorer som stödde Perón, utan även att hans motståndare blev ekonomiskt försvagade. I kombination med Peróns polemiserande mot godsägaroligarkin och utländska affärsintressen medförde detta att det redan delade argentinska samhället polariserades ytterligare. På ena sidan stod de allt fler grupper som inkorporerats i det peronistiska maskineriet och på andra stod godsägaroligarkin och dess allierade. Katolska kyrkan, den tredje betydande maktfaktorn, stod än så länge utanför konflikten.

EKONOMISK STAGNATION OCH ÖKAD POLARISERING

Så länge ekonomin gick bra och folkets levnadsstandard ökade kunde ingen på allvar hota Peróns ställning, men sprickorna i den ekonomiska politiken började snart visa sig.

Peróns modell var beroende av att exportsektorn fortsatte att generera statliga inkomster – som användes för att stödja industrin – och utländsk valuta, som användes för att köpa in maskiner från framför allt USA. Trots statens massiva tillförsel av kapital var den inhemska industrin fortfarande underutvecklad och i behov av maskiner och andra produktionskomponenter från utlandet. Produktionen var överlag småskalig jämfört med länder som USA, och bestod i huvudsak av enklare konsumtionsvaror. Industrin blomstrade inte i skydd av de höga handelshindren, utan stagnerade efterhand på grund av bristande konkurrens.

Detta förhållande blev allt mer uppenbart när exportinkomsterna stadigt började minska i slutet av 1940-talet och början av 1950-talet. Till att börja med innebar den ökade inhemska köpkraften att större delen av jordbruksproduktionen konsumerades av argentinarna själva och att exporten därför minskade. Detta förstärktes av att den totala jordbruksproduktionen minskade till följd av att den blev mindre lönsam när producenterna tvingades sälja till underpriser till IAPI. Att de inte kunde modernisera sin produktion genom att köpa jordbruksmaskiner från utlandet (se ovan) innebar dessutom att produktiviteten i jordbruket stagnerade. USA:s handelsembargo minskade antalet möjliga marknader att exportera till²¹ och en stärkt utländsk konkurrens pressade priserna, vilket innebar en markant nedgång av exportintäkterna. Från slutet av 1948 till mitten av 1952 minskade Argentinas exportintäkter med cirka 50 procent.²² I och med det minskade inflödet av utländsk valuta uppstod snart en brist på insatsvaror som maskiner och drivmedel till industrin.

För att avhjälpa bristen på utländsk valuta och för att dämpa den stegrande inflationen blev Perón tvungen att vidta ett antal kontroversiella åtgärder. År 1949 lånades 125 miljoner dollar av USA (han vägrade dock att kalla det för ett lån) och för att hejda inflationen följdes detta upp med en frysning av lönerna. 1952 öppnade Perón för utländska investerare och gav till och med ame-

rikanska Standard Oil tillstånd att utvinna olja i Patagonien för att öka den inhemska oljeproduktionen. På grund av det som amerikanske företag symboliserade för många argentinare (se ovan) var denna åtgärd mycket impopulär och eldade på befolkningens jäsande missnöje. Den var ett tydligt exempel på att Argentina inte hade blivit mindre beroende av omvärlden genom Peróns politik, snarare tvärtom.

För att kväsa de växande missnöjesyttringarna blev Perón allt mer auktoritär i sitt maktutövande och hans demokratiska fernissa allt tunnare. Yttrandefriheten inskränktes med en ny lag som förbjöd "förakt" för myndigheterna, oppositionella tidningar exproprierades av staten och oppositionella politiker och fackföreningsledare fängslades och trakasserades.²³ Spänningen mellan dem som var för och emot Perón började närma sig bristningsgränsen, och Peróns anhängare blev än mer frenetiska i sitt stöd när Evita Perón dog 1952, endast trettiofyra år gammal.

Den slutliga explosionen kom dock först när Perón utmanade den katolska kyrkan, den institution som fortfarande stod utanför peronisternas kontroll. Konfrontationen påbörjades 1954 när han legaliserade skilsmässa och sekulariserade skolutbildningen. Kyrkan motsatte sig detta kraftigt och blev snabbt en samlingspunkt för peronismens motståndare. När hundratals peronistiska anhängare dödades i ett kuppöversök mot Perón trappades spänningarna upp ytterligare och landet stod nu på randen till inbördeskrig. Efter en rad uppror inom armén tvingades Perón några månader senare, i september 1955, avgå och fly till Paraguay. Hans första period vid makten var därmed till ända. Trots att den endast varade nio år bildades under dessa år ett mönster i argentinsk politik som lever vidare än i dag.

ISI-MODELLEN I ÖVRIGA LATINAMERIKA

Ungefär samtidigt med Argentina började även Brasilien och Mexiko föra en ISI-präglad ekonomisk politik, och många andra latinamerikanska länder följde snart efter. Mexiko och Brasilien lyckades – förmodligen på grund av sina större interna marknader och med hjälp av det stöd de fick från USA – under flera decennier betydligt bättre än Argentina med denna politik, men de grundläggande strukturella problemen var ändå desamma.

Precis som i Argentina passade ISI-modellen även i Brasilien och Mexiko väl in i de klientelistiska politiska strukturer som traditionellt har dominerat i dessa länder. De många ekonomiska styrmedel som staten i enlighet med denna modell använde sig av blev ett mycket effektivt verktyg som styrande politiker använde för att försäkra sig om både massornas och de inhemska eliternas stöd. Staten blev helt enkelt en arena för olika samhällsgrupper som försökte tillskansa sig privilegier i utbyte mot stöd och tjänster till de politiker och tjänstemän som distribuerade dem.

Det entreprenörskap och den innovationskraft som främst belönades i detta system gick inte ut på att effektivisera och förbättra produktions- och affärsmetoder, utan på att skaffa sig så mycket privilegier och stöd från staten som möjligt, på övriga medborgares bekostnad. Och eftersom de resurser som förfogades på detta vis i huvudsak utvanns i det exportorienterade jordbruket var det en politik som alienerade storgodsoligarkin, den ekonomiskt starkaste samhällsgruppen, och utarmade det småskaliga jordbruket. Detta ledde på sikt till mycket starka motsättningar i samhällen som redan hade en lång historia av social skiktning och polarisering.

UTARMNING AV JORDBRUKET OCH ÖKANDE URBAN FATTIGDOM

Ett ojämlikt och ineffektivt jordbruk hade länge varit ett stort hinder för utvecklingen i Latinamerika. Större delen av 1900-talet karakteriserades av en kamp om jorden i regionen, och av program för att reformera jordbruket och ägandet av land. De försök till reformer som genomfördes ledde dock i nästan samtliga fall till allvarliga sociala konflikter och/eller kraftiga minskningar av jordbruksproduktionen.

Även om ISI-politiken inte innebar någon direkt jordbruksreform medförde den stora indirekta förändringar genom att den överförde resurser från den exporterande jordbrukssektorn till den importerande industrisektorn. Ironiskt nog blev resultatet av förändringarna att den traditionella haciendamodellen stärktes snarare än försvagades. De som drabbades hårdast var nämligen småbönderna, som i många fall tvingades överge sina gårdar och söka sig till storstäderna i jakt på arbete. Deras mark togs över och inlemmades i storgodsen, vars föråldrade jordbruksmodell på många håll bredde ut sig än mer.

Urbaniseringen ökade därför explosionsartat i Latinamerika under efterkrigstiden. Antalet invånare som bodde i städer ökade i Brasilien och Mexiko från 22 respektive 28 procent 1950 till 52 respektive 51 procent 1980. Till exempel Mexiko Citys befolkning femdubblades under denna period.²⁴

Det stora problemet med denna urbaniseringsprocess var att industrin i storstäderna inte alls växte tillräcklig snabbt för att suga upp det ökande arbetskraftsutbudet. Framför allt blev överskottet av arbetskraft stort när industrin under 1950- och 1960-talen i allt högre grad styrdes över till mer kapitalintensiv produktion, vilket resulterade i utbredd arbetslöshet och misär. Denna fattigdom blev en social krutdurk, och var en viktig orsak till de vänsterradikala rörelser som började dyka upp under dessa decennier. De inbördeskrig och gerillarörelser som under de kommande decennierna följde på denna utveckling förvärrade situationen ytterligare i många latinamerikanska länder. Konflikterna utkämpades nämligen ofta på landsbygden, till exempel i Colombia och Peru, vilket resulterade i omfattande flyktingströmmar till storstäderna.

ISI-EPOKENS MOGNADSFAS

Ett sätt att öka jordbruksproduktionen och försöka bryta den onda cirkeln med ökande urban fattigdom och minskade exportintäkter hade varit att stoppa utarmningen av jordbruket. Detta kunde dock bara ske genom att minska på resursflödet till industrin, vilket var mycket problematiskt eftersom de flesta regeringarna i regionen var beroende av fackföreningarnas och de inhemska industrialisternas stöd.

I stället valde de allra flesta latinamerikanska länder att gå in i nästa fas av industrialisering. Detta innebar att man dirigerade om industrin från arbetsintensiv produktion av enklare konsumentvaror till produktion som var mer kapitalintensiv och tekniskt avancerad. De inhemska industrierna började nu allt mer producera samma typ av varor som i-länderna, som bilar, traktorer och vitvaror. Problemet var att varken industrin eller det omgivande samhället var redo för detta.

Eftersom produktionen i huvudsak var avsedd för den inhemska marknaden blev produktionsserierna relativt korta och man kunde inte använda sig av de stordriftsfördelar som är så centrala i denna typ av produktion. Därtill kom den stora sociala osäkerheten, oron för produktionsstörningar som strejker och upplopp, vilka medförde att man var tvungen att gardera med stora lager. Även detta hade industrierna i de avancerade ekonomierna sedan länge börjat röra sig bort ifrån. Ytterligare ett problem var de snedvridna incitament som skapades av det stora inslaget av statliga skydd och regleringar. Som tidigare nämnts medförde detta att det blev viktigare att hålla sig väl med myndigheter och politiker än att förbättra produktionsmetoder och produkter. Enorma resurser satsades därför på att påverka det politiska systemet och på att så långt som möjligt utnyttja det omfattande regelsystemet med subventioner, importlicenser, billiga lån, lägre växelkurser med mera.

Ineffektiviteten och bristen på innovationer inom industrin blev snart akut, och för att förbättra situationen lockades utländska företag, framför allt från USA, att etablera sig på de latinamerikanska marknaderna. Att detta ofta var impopulärt hos den egna befolkningen förbättrade knappast situationen. De utländska företagen tvingades nämligen anpassa sig till det improduktiva systemet, vilket tydligt visar att det huvudsakliga problemet låg i de incitament som ISI-politiken skapade.

Trots att tillväxten var hög i många latinamerikanska länder under 1960- och 1970-talen, framför allt i Mexiko och Brasilien, var produktiviteten fortsatt låg. I Brasilien år 1967 låg till exempel produktionskostnaderna för en lastbil 80 procent över kostnaderna i USA. I Argentina, som hade en mer begränsad marknad att avsätta produkterna på, var motsvarande siffra 145 procent.²⁵ För Latinamerika överlag var produktivitetstillväxten (det vill säga tillväxten av totalfaktorproduktivitet, TFP) i stort sett obefintlig, trots den relativt starka BNP-tillväxten i regionen.²⁶

Denna ineffektivitet innebar att industrierna blev helt beroende av statligt stöd, men så länge detta fortsatte att komma var det framför allt den höga inflationen som kortsiktigt utgjorde något egentligt problem i ekonomin.

ISI-EPOKENS NEDGÅNG OCH KOLLAPS

Med Argentina som det tydligaste undantaget fortsatte de flesta latinamerikanska länder som tillämpade ISI-modellen att växa relativt snabbt under flera decennier. Under 1950- och 1960-talen kunde man tack vare en mycket stark global efterfrågan fortsätta att generera tillräckliga exportintäkter för att hålla de inhemska industrierna flytande. I början av 1970-talet vek dock efterfrågan nedåt i USA och Västeuropa, och i flera latinamerikanska länder hade åderlåtningen av jordbrukssektorn resulterat i en kraftig minskning av jordbruksproduktionen. Mexiko, som traditionellt varit en stor exportör av jordbruksprodukter, blev i stället en nettoimportör under 1970-talet.

Till detta kom ökad politisk instabilitet till följd av den radikaliserings som inträffade under 1960-talet. Vänsterextrema rörelser, till stor del inspirerade av Fidel Castros maktövertagande på Kuba, växte fram på många håll, huvudsakligen ur storstädernas akademiska medelklass. De ägnade sig åt terror- och gerillaverksamhet som koncentrerades till landsbygden i vissa länder och till storstäderna i andra, och som i samtliga fall möttes av repressiva medel från polis och militär. De eskalerande spänningarna resulterade i att militären tog över makten i större delen av Latinamerika under detta årtionde.

Förutom i Chile fortsatte dock den ekonomiska politiken på samma kurs under dessa år. Trots att den globala lågkonjunkturen innebar en låg efterfrågan, medförde den paradoxalt nog också stor tillgång på kapital för många länder i tredje världen. Det höga oljepris som OPEC-kartellen tvingat fram genererade nämligen stora exportintäkter som placerades i västerländska banker. På grund av lågkonjunkturen fanns det inga bra avsattningsmarknader för detta kapital i Västeuropa och USA och därför investerades en stor del i stället i de latinamerikanska ekonomierna. De stora strukturella problemen i dessa ekonomier kunde därmed avhjälpas ännu en tid med hjälp av billiga utlandslån. Under perioden 1973–1981 ökade nettoinflödet av kapital till Latinamerika med nästan 500 procent, medan handelsbalansunderskottet plus ränteutbetalningar och amorteringar ökade mer än tiofalt.²⁷

Denna situation var uppenbarligen inte hållbar i längden. I och med den andra oljeprischocken 1979 höjde USA och Storbritannien sina räntor, med en global lågkonjunktur som följd. Det privata sparandet i Mexiko och Argentina placerades dessutom i allt högre utsträckning utomlands på grund av galopperande inflation och dålig avkastning i de egna länderna. Snabbt klättrande låneräntor och fortsatt negativ handelsbalans ledde snart till en akut likviditetskris i de flesta

latinamerikanska länder. Det största problemet var inte budgetunderskotten i sig – USA:s budgetunderskott var till exempel större än något av de latinamerikanska ländernas – utan snarare den svaga exporten. 1982 uppgick räntebetalningar till 57,1 procent av exportintäkterna i Argentina och 54,6 procent i Brasilien. I Mexiko var motsvarande siffra 39,9 procent, trots att stora oljefyndigheter gjorts i landet på 1970-talet.²⁸

Länderna genererade helt enkelt för lite exportintäkter i förhållande till sina lån, och när den internationella kreditsituationen försämrades ansågs det för riskabelt att fortsätta utlåningen till dem. Inflödet av utländskt kapital minskade snabbt och det fanns därmed inte längre något sätt för de latinamerikanska länderna att finansiera sin stora skuldbörda. Som första latinamerikanska land ställde Mexiko in sina återbetalningar på utländska lån i augusti 1982, och större delen av de övriga länderna i regionen följde snart efter. ISI-politikens era var därmed över.

5. MARKNADSLIBERALISMENS ÅTERKOMST

De decennier som följde på skuldkrisen i början av 1980-talet har överlag karakteriserats som marknadsliberalismens återkomst till Latinamerika. Även om de flesta av de latinamerikanska ekonomierna genomgick betydande liberaliseringar under framför allt 1990-talet var det dock inte enbart av ideologiska skäl, utan också för att de ekonomiska förhållandena tvingade fram sådana reformer. Många länder var helt enkelt tvungna att avskaffa välfärdstjänster och stödprogram som de inte längre hade råd med. På samma sätt genererade privatiseringar av statliga företag viktiga inkomster till stater som tyngdes av stora utlandsskulder. Dessutom tryckte IMF och det internationella bankväsendet på för ytterligare reformer i liberal riktning i utbyte mot förnyade lån och krediter. Omorienteringen mot marknadsliberalism var med andra ord inte enbart ett resultat av ett långsiktigt reformarbete, utan även av att viktiga behov behövde lösas på kort sikt.

Detta innebär inte att det saknades intresse för marknadsliberala idéer under dessa decennier. Nygamla idéer om marknadsliberalism växte nämligen i styrka i slutet av 1980-talet och början av 1990-talet, efter att ha legat i dvala under ett halvsekel. Anledningen till det var en kombination av ISI-politikens misslyckande och den väldigt starka ekonomiska tillväxt som de omfattande marknadsliberala reformerna i Chile medförde. Ett land som ironiskt nog strax innan hade rört sig i diametralt motsatt riktning.

CHILE – FRÅN STABILITET TILL NYDANING

Långt innan Chile under 1970-talet blev de stora reformernas hemvist var landet känt som den förmodligen mest stabila demokratin i Latinamerika. Grunden hade lagts redan 1833, med en för sin tid demokratiskt sinnad författning som kom att gälla tills den efter ett tillfälligt militärt maktövertagande på 1920-talet ersattes med en ny version, som dock fortsatte den liberaldemokratiska traditionen. Den nya författningen gav relativt mycket makt åt presidentämbetet men stipulerade samtidigt ett proportionerligt valsysteem, vilket innebar att det i stort sett alltid fanns fler än två partier i kongressen. Det chilenska systemet skilde sig med andra ord från till exempel det amerikanska, där majoritetsvalsysteem har medfört ett tvåpartisystem (demokrater och republikaner).

Flerpartisystemet innebar att det blev svårt för ett enskilt parti att ensamt dominera politiken ens under en mandatperiod. Den sittande presidenten blev dessutom mer beroende av kongressen,

eftersom hans parti aldrig hade majoritet där. Presidentens maktutövning kom därför att handla om att medla och förhandla med de olika partierna i högre utsträckning än vad som är normalt i ett tvåpartisystem.

Normalt sett resulterar system som kombinerar ett starkt presidentämbete med ett flerpartisystem i ständiga låsningar och svårlösta konflikter och därmed politisk instabilitet.²⁹ Paradoxalt nog kom Chile, som sagt, att bli den stabilaste demokratin i regionen under större delen av 1900-talet, betydligt mer stabilt än Argentina med sin tvåpartimodell (peronister och radikaler). Tar man hänsyn till den ofullständiga stat som utvecklats på de flesta håll i Latinamerika tycks det dock mer logiskt.

Eftersom ingen elit ens tillfälligt ensam kunde kontrollera staten i Chile utvecklades ett klimat av förhandlande och koalitionsbyggande mellan de olika eliterna. Det var inte någon perfekt liberaldemokrati – oligarkiernas grepp var fortfarande för starkt – men den utvecklade en acceptans för grundläggande demokratiska principer.³⁰ Det fanns helt enkelt en ovanligt stark respekt för lagen och den politiska processen för att statens institutioner inte endast var verktyg som kunde användas med godtycke av den eller dem som för tillfället innehade den politiska makten. Även om de liberaldemokratiska principerna inte var lika väl förankrade som i dagens moderna demokratier, var det heller inte lika självklart som i övriga Latinamerika att de kunde kringgåas närhelst det passade makthavares intressen. Denna demokratiska tradition, där juridisk lag gällde över politisk, skilde ut Chile från resten av regionens länder och det var genom den som grunden till en modern stat lades.

ÖKAD POLARISERING OCH MILITÄRT MAKTÖVERTAGANDE

Den radikaliserings som svepte över Latinamerika och stora delar av övriga världen under 1960-talet innebar dock påfrestningar för den chilenska demokratin som den inte skulle överleva.

Som i övriga Latinamerika fanns det ett utbrett missnöje med den ojämna fördelningen av välstånd och med närvaron av utländska storföretag, framför allt de som utvann stora mängder råvaror i landet. Detta missnöje fick en tydligare revolutionär inriktning i och med den radikaliserings av det politiska klimatet som uppstod under 1960-talet. Allt fler ville se snabba och mycket omfattande förändringar.

Kristdemokraten Eduardo Frei, som tillträdde som president 1964, hade därför en radikal politisk agenda med tonvikt framför allt på en omfördelning av jordägandet. Vänsterkoalitionen Unidad Popular ansåg dock att reformerna inte gick tillräckligt långt och vägrade stödja honom i kongressen, vilket resulterade i att hans program inte genomfördes fullt ut.

I presidentvalet 1970 vann socialisten Salvador Allende, som ledde Unidad Popular, med knapp marginal före högerens kandidat. Allende hade gått till val på att med konstitutionella medel göra Chile socialistiskt och skred snabbt till verket med att förverkliga detta. Ett omfattande förstatligande av jordbruksmark och storföretag inleddes samtidigt med en kraftig ökning av statliga bidrag. Chile, som under flera decennier bedrivit en ISI-politik och redan hade stora statliga inslag i sin ekonomi, skulle nu göras till en helt socialistisk planekonomi.

Hindren mot detta reformarbete var dock många. Till en början var det politiska motståndet stort, både inom Chile och från USA. USA ville inte att ett nytt Kuba skulle skapas i regionen och motarbetade därför den nya regeringen både genom att vägra Chile nya lån och krediter och genom att stödja oppositionen mot Allende och Unidad Popular. Det inhemska motståndet fanns framför allt inom överklassen, och delar av medelklassen som såg med stor oro på Allendes planer på att förstatliga privat egendom. Han saknade dock även stöd hos den militanta vänstern, som återfanns både inom hans eget parti och i revolutionära partier som MIR, eftersom de ansåg att en övergång till ett socialistiskt samhälle endast kunde ske med våldsamma medel. Utöver det tyckte även många fattiga lantarbetare, som ända sedan 1960-talets slut hade ockuperat privatägda landområden, att reformerna gick för långsamt.

I ekonomin började de inneboende problemen i Allendes politik tydligt uppenbara sig redan något år in i reformprocessen. Den allt längre listan på företag och banker som skulle förstatligas, och de allt fler olagliga ockupationerna av mark och fabriker, orsakade en stor osäkerhet inom den chilenska industrin med kapitalflykt och uteblivna investeringar som följd. Situationen förvärrades ytterligare av de många strejker som genomfördes för och emot Allende och genom att staten i allt högre utsträckning började beslagta fabriker och företag. Produktionen minskade snabbt och den expansiva finanspolitik som medfört en stor BNP-ökning under Allendes första tid vid makten resulterade därför i en kraftigt stegrande inflation.

Efter parlamentsvalet i mars 1973 som inte stärkte någon sidas ställning blev dödläget ett faktum. Produktionsminskningen i industrin och jordbruket hade medfört brist på mat och grundläggande förnödenheter, ett stort budgetunderskott och en inflation på runt 600 procent. Militanta höger- och vänstergrupper beväpnade sig inför den konflikt de både väntade och önskade, och de olagliga ockupationerna ökade i antal och styrka utan att regeringen ingrep. En politisk lösning blev allt mer avlägsen och polemiken mellan Unidad Popular och oppositionen allt mer hotfull. Det militära ingripande som många väntat kom till slut i september 1973, när en grupp generaler med överbefälhavare Augusto Pinochet i spetsen tog över makten. Allende förklarades död efter att militären först bombat och sedan intagit presidentpalatset La Moneda. En omfattande utrensningsskampanj som under Pinochets tid vid makten resulterade i över 3 000 döda och att över 30 000 flydde landet inleddes direkt efter maktövertagandet. Det socialistiska experimentet var över och kom snart att ersättas av sin motsats.

”LOS CHICAGO BOYS”

Pinochet och hans militärjunta hade strax efter statskuppen skaffat sig en maktställning som saknade motsvarighet i Chiles historia. Industrialisterna och godsägarna hade blivit kraftigt försvagade av turbulensen under Allendes år vid makten och fackföreningarna och vänsteroppositionen hade nästintill krossats av juntans utrensningar. Pinochet och hans generaler hade därför, åtminstone på kort sikt, nästintill obegränsat utrymme att genomföra sin politik.

Redan på ett tidigt stadium genomfördes också ett antal åtgärder för att hejda inflationen och få igång produktionen. En försäljning av statliga företag påbörjades, och jord som förstatligats under Frei och Allende privatiserades, priskontroller avskaffades och utrikeshandeln liberaliserades. Samtidigt med dessa åtgärder genomfördes även en del statsintervenerande åtgärder, och effekten på inflationen var måttlig. I början av 1975 beslöt därför Pinochet att satsa på en fullständig reformering av ekonomin. En grupp unga ekonomer, som kom att kallas Los Chicago Boys eftersom de studerat under Milton Friedman vid Chicagos universitet, fick ansvaret för att göra om Chiles ekonomi.

Bara något år efter Allendes socialistiska experiment började Chile omvandlas till en nästintill renodlat nyliberal ekonomi. Tullskyddet nedmonterades, kapitalmarknaden och arbetsmarknaden avreglerades, runt hundratusen statsanställda avskedades för att minska statsutgifterna och nästan samtliga statliga bolag privatiserades.³¹ Åtgärderna fick snabbt mycket stort genomslag. De offentliga utgifternas del av BNP sjönk från 45 procent 1973 till 23 procent 1979, och budgeten gick från ett underskott på 10,5 procent av BNP 1974 till ett överskott på 1,7 procent fem år senare. Allra mest positiv var inflationsutvecklingen, som mellan 1973 och 1981 sjönk från 600 procent till 8,9 procent.³²

På kort sikt var effekterna dock mindre positiva eftersom industrin till en början drabbades oerhört hårt av de nedmonterade handelshindren. Det sammantagna skydd av industrin som utgjordes av tullar och växelkursens effekter minskade med 100 procentenheter, från 151 till 51 procent, mellan 1974 och 1976. 1979 var det nere på 13,6 procent.³³

Resultatet blev en massdöd bland Chiles många skyddade och underutvecklade industrier. Produktionen minskade med 25 procent under 1975 och arbetslösheten steg till över 20 procent, samtidigt som lönenivån halverades jämfört med några år tidigare. Den fattigaste femtedelens konsumtion av grundläggande nödvändigheter sjönk med 20 procent under 1976–1981.³⁴

OMVANDLING OCH ÅTERHÄMTNING

Det var dock inte bara ekonomin som reformerades, utan även den statliga administrationen, skolan, socialförsäkringen och arbetsmarknaden, samtidigt som till exempel äganderätten stärk-

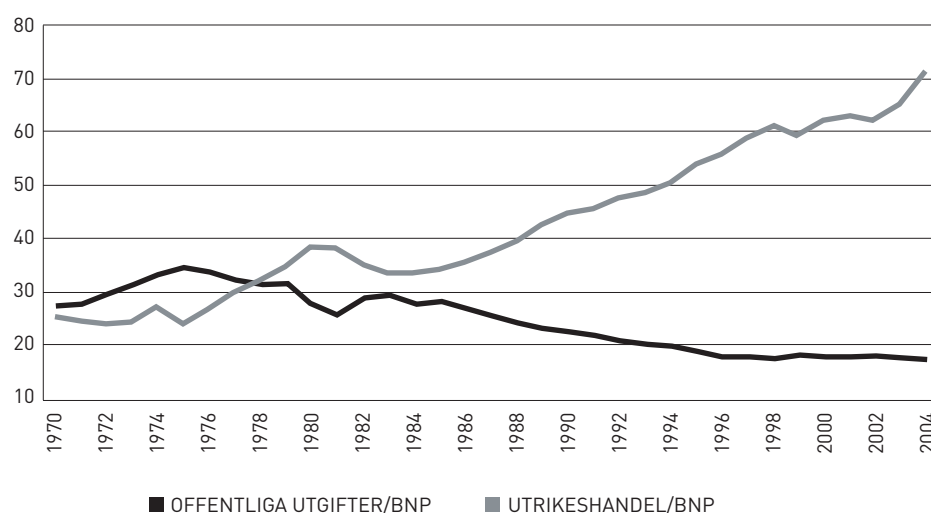
tes. De omfattande förändringarna grundfästes i en ny författning som trädde i kraft 1980 och som kom att bli ett fundament för reformerna.

Målet var ett "reningsbad" av hela samhället, där de gamla destruktiva och ineffektiva strukturer skulle tvättas bort. Ganska snart började ekonomin också visa tecken på att gå i rätt riktning.

Efter den djupa nedgången under 1975 följde lite drygt ett halvt decennium av snabb återhämtning. Jordbruket effektiviserades och genomgick en kraftig produktivitetsökning, och lade tillsammans med andra naturnäringsgrupper som fiske och skogsbruk grunden till flera års exportledd tillväxt. Livsmedelsexportens del av den totala exporten mer än sexdubblades under åren från 1973, då den nådde sin lägsta nivå, till mitten av 1980-talet. Detta samtidigt som även den totala exporten ökade kraftigt.³⁵

DIAGRAM 1.

OFFENTLIGA UTGIFTER OCH UTRIKESHANDEL SOM PROCENT AV CHILES BNP, 1970–2004.

Källa: Penn World Table Version 6.2.

De fria marknaderna medförde större tryck på företagen att förbättra och effektivisera sin verksamhet. Friheten från handelshinder gjorde också att resurserna naturligt koncentrerades till de sektorer och näringar där det fanns komparativa fördelar att utnyttja. Nedmonteringen av ISI-ekonomin innebar helt enkelt en effektivare fördelning av resurser och bättre incitament för att driva en konkurrenskraftig verksamhet i stället för att jaga stöd och privilegier från staten.

Exporten diversifierades och Chile blev snabbt betydligt mindre beroende av gruvindustrin för att generera exportintäkter. Åren 1976–1981 hade Chile en genomsnittlig tillväxt på 8 procent.³⁶

Tillsammans med den låga inflationen och budgetöverskottet sågs det som ett tydligt tecken på att ekonomin var på väg åt rätt håll, även om arbetslösheten fortfarande var hög.

1982 förändrades dock situationen dramatiskt. Avregleringen av kapitalmarknaden hade medfört en släpphänt långivning till många större företag. Den snabba försäljningen av statliga bolag hade till stor del betalats genom att de uppköpande företagen tog statliga lån. Företagen kunde sedan, på grund av bristande regleringar, låna pengar direkt från utlandet och använda dessa för att köpa fler företag och på det viset bilda stora konglomerat³⁷, så kallade *grupos*.

Övervärderingen av den chilenska peson på grund av dess bindning till dollarn bidrog dessutom till försämrade handelsbalans. När så den stora lånekrisen 1982 drabbade Latinamerika blev sprickorna exponerade, och Chile, som förmodligen ändå skulle ha drabbats av krisen, drogs ned i en ännu djupare depression än den i mitten av 1970-talet.

För att undvika att en rad stora grupos och banker gick i konkurs tog den chilenska staten över deras lån och förstatligade även många av dem. Turbulensen och oron fick den chilenska ekonomin att störttycka. På kort sikt var effekterna i Chile allvarligare än i övriga Latinamerika eftersom det knappt fanns några stabilisatorer i form av statliga skyddsnät som kunde kompensera för nedgången i den privata sektorn. BNP sjönk med nästan 15 procent 1982 och arbetslösheten steg snabbt till över 30 procent. Den återhämtning som hade gjorts de sex föregående åren försvann nästan helt, och BNP per capita var till och med lägre än vid Allendes makttillträde 1970.

Till skillnad från resten av Latinamerika skulle dock Chile snabbt återhämta sig den här gången också. En ny generation teknokrater, med finansministern Hernán Büchi Buc i spetsen, tog över styret av ekonomin och genomförde en rad effektiva åtgärder. Huvudsyftet var att höja investeringsnivån, som var mycket låg efter den omfattande finanskrisen. För att lyckas med det lades till exempel skatterna om så att företag inte behövde skatta för vinster som återinvesterades. Dessutom genomfördes reformer för att underlätta för utländska investeringar, och privatiseringen av statliga företag tog ny fart. Andra viktiga åtgärder var privatiseringen av pensionssparandet och socialförsäkringarna, åtgärder som vidtagits redan före krisen, vilket möjliggjorde större privata investeringar än som annars hade varit möjligt.³⁸

Efter två år av negativ tillväxt började ekonomin återhämta sig och växte sedan starkt under resten av 1980-talet. Även om BNP per capita trots alla reformer endast låg på samma nivå 1988 som den gjort 1971 stod det allt klarare att man var på väg åt rätt håll.

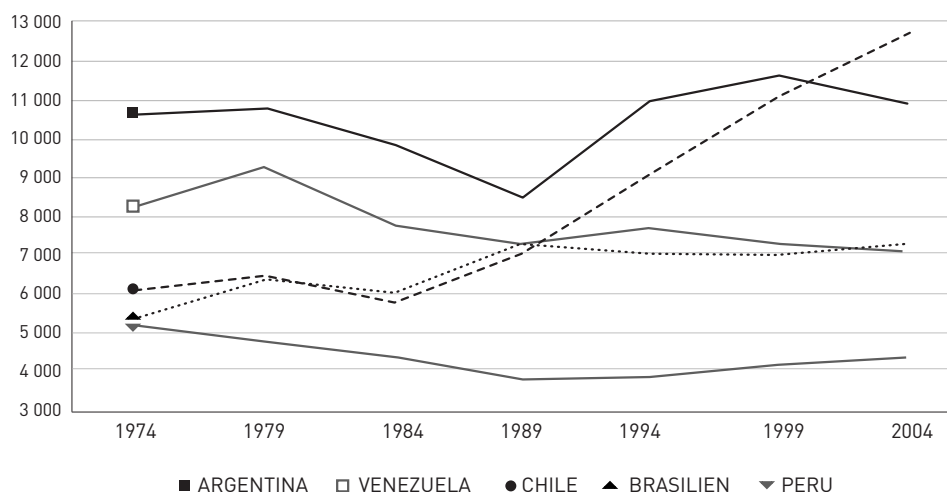
MARKNADSLIBERALISMENS KONSOLIDERING UNDER DEMOKRATISKT STYRE

Trots alla umbäranden hade det ändå skapats en legitimitet för den marknadsliberala ekonomin, vilket visade sig efter demokratins återkomst i Chile 1990. De regeringar som efterträdde

Pinochet utgjordes av koalitioner av vänster- och centerpartier, men de fortsatte på den marknadsliberala väg som stakats ut under 1970- och 1980-talen. Tullsatsen för import sänktes ytterligare under dessa år och privatiseringen av statliga företag fortsattes. Den reviderade författningen från 1980 begränsade möjligheten till vidlyftig finans- och penningpolitik, bland annat genom att centralbanken gjorts självständig. Reformarbetet fortsatte även på andra områden under de demokratiskt valda regeringarna, till exempel genom ökad insyn i rättssystemet.³⁹

Den starka ekonomiska tillväxt som kom igång i mitten av 1980-talet fortsatte också i obruten takt fram till den Sydostasiatiska krisen i slutet på 1997–1998. Därefter har den legat på en något lägre nivå, men ändå varit betydligt högre än i större delen av övriga Latinamerika. Denna långa period av tillväxt har inneburit dramatiska förbättringar för landet som helhet. Arbetslösheten trycktes snabbt ned i och med återhämtningen under 1980-talets andra hälft och var 1989 nere på 5,3 procent. I och med att efterfrågan på arbetskraft fortsatte öka under 1990-talet höjdes real-lönerna i snabb takt, vilket medförde en kraftig minskning av fattigdomen. BNI per capita mer än fördubblades från 1974 till 2004.

DIAGRAM 2.

BNI PER CAPITA I CHILE OCH FYRA ANDRA LATINAMERIKANSKA LÄNDER 1974–2004.

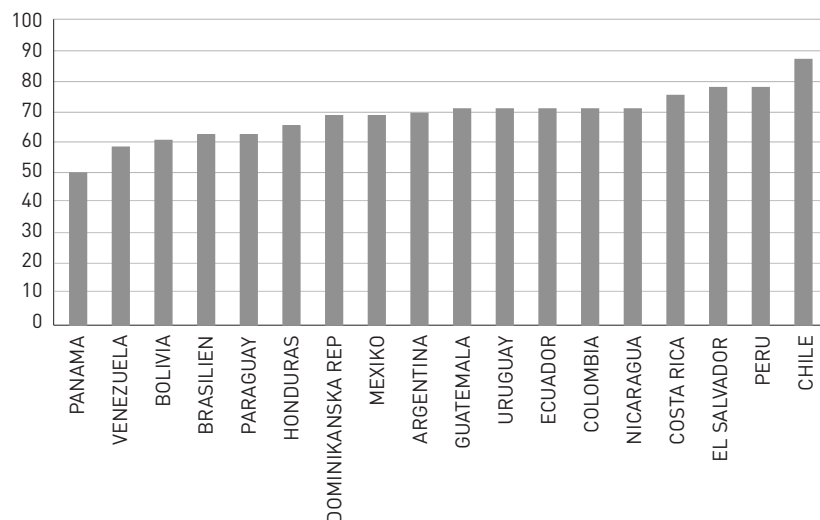
Källa: Penn World Table Version 6.2.

Även om inkomstfördelningen fortfarande är mycket ojämn i Chile jämfört med till exempel Västeuropa, och har blivit ytterligare något ojämnare sedan 1990, har fattigdomen minskat drastiskt tack vare tillväxten. De rika har med andra ord blivit rikare, men de fattiga har också blivit betydligt mindre fattiga. Antalet fattiga i Chile minskade med en miljon människor under de första 15 åren efter demokratins återkomst.⁴⁰

DIAGRAM 3.

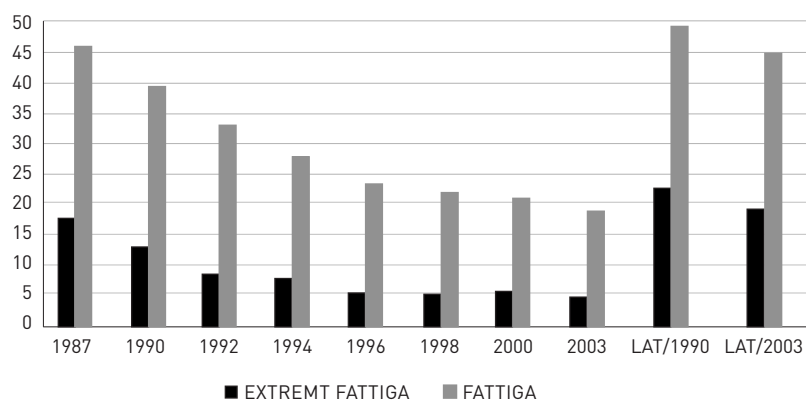
SPÄDBARNSDÖDLIGHET MINSKAR MEST I CHILE.

MINSKNING AV SPÄDBARNSDÖDLIGHETEN, MELLAN 1975 OCH 2005, %

Källa: World Development Indicators.

DIAGRAM 4.

FATTIGDOMENS UTVECKLING I CHILE 1987–2003 OCH I LATINAMERIKA 1990–2004, EXTREMT FATTIGA* OCH FATTIGA I PROCENT AV BEFOLKNINGEN.**

*Extremt fattiga är personer som har inkomster som inte räcker för att inhandla livsmedel för en adekvat diet.

** Fattiga är personer som har inkomster som inte räcker för att upprätthålla en skälig levnadsstandard.

I denna kategori ingår också de extremt fattiga.

Källor: FN/CEPAL och Chiles statistiska centralbyrå (INE).

Den ojämna inkomstfördelningen i Chile fortsätter dock att vara ett problem. Stora inkomstskillnader är förvisso vanliga även i övriga Latinamerika, betydligt större än i andra länder och regioner med en liknande BNP per capita. Skillnaden är snarast att fattigdomen i dag är mycket lägre i Chile än i de övriga latinamerikanska länderna. Chile har även gjort betydande framsteg när det gäller till exempel tillgång till utbildning och förbättrad hälsonivå.⁴¹

DEN SMÄRTSAMMA FÖRVANDLINGEN

Fram till 1970-talet var Chile både likt och olik andra latinamerikanska länder. Landet utmärkte sig genom sin långa historia av en för regionen relativt stabil och utvecklad liberaldemokrati. Statens institutioner var inte på samma sätt föremål för en persons eller gruppns kontroll som den var i till exempel Argentina under Juan Perón och i större delen av övriga Latinamerika. Den politiska makten vanns genom demokratiska val och utövades genom samarbete och förhandling.

Precis som i övriga Latinamerika var dock samhällsklyftorna stora, den ekonomiska makten koncentrerad till ett litet antal godsägare och industrialister, och staten hade en betydande roll i ekonomin. Väststånd skapades framför allt genom att man kapade åt sig så mycket som möjligt av den totala kakan och inte genom att man skapade mervärde, så som det alltid sett ut i Latinamerika. Denna "kaka" som under föregående sekler bestått av resurser i form av jord och arbetskraft, bestod under 1900-talets ekonomiska nationalism av statens många ekonomiska regleringar och subventioner, som fördelade bland annat dessa resurser.

Även om den politiska och ekonomiska makten under 1900-talet allt mer försköts från de inhemska godsägaroligarkierna till industrialister och fackföreningsledare ändrades inte synen på hur välstånd skapades, varken i Chile eller i resten av Latinamerika. Skapandet av välstånd fortsatte i allmänhet att ske genom att en eller flera grupper tillskansade sig privilegier på andras bekostnad. Förutom den stora statliga närvaron i ekonomin medförde detta även att den offentliga välfärd som fanns framför allt gynnade grupper med politiskt inflytande. I Chile och övriga Latinamerika har denna traditionellt varit avsedd främst för medel- och överklassen, inte de fattiga.⁴² De välfärdstjänster som är avsedda för fattiga tenderar också att användas för att skapa och förstärka klientelistiska förhållanden.⁴³

Under det turbulenta 1970-talet förändrades detta förhållande i just Chile, som första latinamerikanska land. De genomgripande marknadsliberala reformer som genomfördes under 1970- och 1980-talen medförde att den traditionella latinamerikanska modellen för "entreprenörskap" i hög grad ersattes av den moderna västerländska.⁴⁴ Eftersom det inte längre fanns några statliga stöd och privilegier att tävla om blev företagare i stället tvungna att konkurrera genom förbättrade produkter och produktionsmetoder. Förvisso visade framväxten av oansvarigt finansierade grupos under slutet av 1970-talet att privilegietänkandet förmodligen inte var utdött, men det var också en läxa man drog lärdom av.

I och med liberaldemokratins återupprättande på 1990-talet finns det skäl att påstå att Chile har tagit steget mot en stat som ligger i linje med Webers idealmodell. Tydliga tecken på det är att till exempel korruptionen är avsevärt mycket lägre än i övriga Latinamerika.

Problemet är att priset som betalades för detta var oacceptabelt högt. Det är knappast någon tröst att övriga Latinamerika betalade ett lika högt, eller högre, pris för att knappt röra sig alls.⁴⁵

MARKNADSLIBERALA REFORMER GENOM "THE WASHINGTON CONSENSUS"

Redan på 1970-talet hade militärdiktaturerna i till exempel Mexiko, Brasilien och Argentina gjort vissa ansatser att ta efter Chiles marknadsliberala reformer. Utan att egentligen nedmontera ISI-ekonomin gjordes ändå vissa öppningar emot utländskt kapital och import. Det var dock bara smärre, trevande justeringar som inte på något avgörande sätt ändrade ländernas ekonomiska utveckling under 1970-talet.

I och med ISI-modellens sammanbrott och den kvävande skuldbörda som i stort sett alla latinamerikanska länder utom Chile kämpade mot började intresset för marknadsliberala idéer att återupplivas i regionen.

Skälen till detta var nog av mer pragmatisk karaktär än den ideologiskt övertygande hållning som genomsyrat Chiles reformprocess under Los Chicago Boys. Den enorma skuldbördan, och den ekonomiska stagnation denna medförde, innebar att kortsiktiga åtgärder för att minska den blev politikens huvudsakliga mål i regionen under 1980-talet. Flera länder gjorde försök att åtminstone tillfälligt ställa in ränteutbetalningarna, men dessa försök var dömda att misslyckas eftersom bankerna då höll inne de nya lån som var nödvändiga för att finansiera de fortsatta budgetunderskotten. Ränteutbetalningars del av de offentliga utgifterna fortsatte i de flesta länder därför att öka i en negativ skuldspiral som förlamade regionens ekonomi under åren efter skuldkrisen.

När IMF och andra banker började visa sig allt mer villiga att lätta på lånekraven i utbyte mot reformer föll detta därför i god jord hos de flesta regeringarna i Latinamerika. Chiles och de sydostasiatiska tigerekonomiernas starka utveckling, tillsammans med kommuniststaternas allt mer uppenbara brister, hade blåst nytt liv i marknadsliberalismen och denna lanserades nu som lösningen på Latinamerikas problem. Eftersom marknadsliberala reformer inte bara skulle innebära fördelaktigare lån utan även ökade inkomster och minskade utgifter för staten (genom privatiseringar respektive nedskärningar i offentlig sektor) gick det också relativt lätt att övertyga de latinamerikanska länderna om att dessa var nödvändiga. IMF och andra internationella banker kom därför överens med ett stort antal regeringar i Latinamerika om att genomföra marknadsliberala reformer i stor skala. Överenskommelsen kom att kallas för "The Washington Consensus"

och resulterade i att större delen av de latinamerikanska ekonomierna i rask takt liberaliserades i flera avseenden.

Prisregleringar, subventioner och andra handelshinder avskaffades, skatter gjordes om och sänktes, de offentliga utgifterna bantades kraftigt och mängder av statliga företag privatiserades. Dessutom skapades en hel del frihandelsavtal, både mellan latinamerikanska länder, samt med Kanada och USA genom NAFTA-avtalet. Med undantag av Venezuela, där reformförsöket resulterade i en politisk kris⁴⁶, genomfördes reformarbetet nästan exakt enligt målsättningarna. Nära ett halvsekel av ekonomisk nationalism vändes under några år i slutet av 1980-talet och början av 1990-talet till sin raka motsats.

Även om reformerna liksom i Chile snabbt medförde en mängd företagskonkurser var resultaten till en början uppmuntrande på flera områden. Inflationen minskade kraftigt och BNP-tillväxten fick en skjuts uppåt i de flesta länder. Trots de motsättningar som reformerna skapade på en del håll visade utvecklingen i mångas ögon att Latinamerika till slut var på rätt spår.

KRIS-REFORMER-KRIS I ARGENTINA

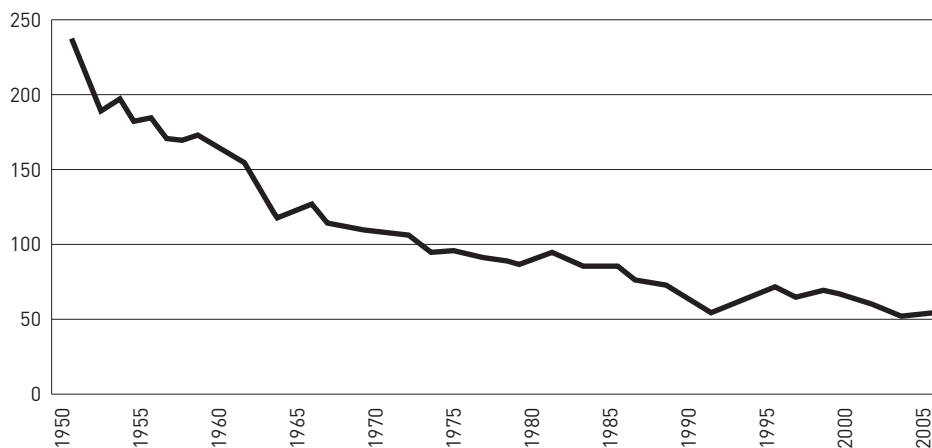
Decennierna efter att Perón tvingats från makten 1955 styrdes Argentina av militärjuntor – med några pseudodemokratiska avbrott – fram till 1983, då fiaskot i Falklandskriget tvingade den sista juntan att avgå. Den ekonomiska politiken hade fortsatt under större delen av dessa år på den kurs Perón stakat ut på 1940-talet, och gjorde så även under det Radikala partiets tid vid makten de första sex åren efter demokratins återkomst.

Reformer påbörjades vid ett flertal tillfällen, men avbröts varje gång på grund av det formidabla motstånd som det peronistiska maskineriet fortfarande utgjorde. Detta trots att tillväxten varit svagare än i till exempel Mexiko och Brasilien sedan 1950-talet. Finanskrisen 1982 hade dessutom drabbat Argentina lika hårt som övriga Latinamerika, och under resten av 1980-talet fortsatte den ekonomiska utvecklingen att vara mycket svag. Argentinas BNP per capita hade vid 1990-talets början minskat med cirka 25 procent sedan 1980, och då låg den fortfarande på samma nivå som 1974.⁴⁷ Från att ha varit nästan två och en halv gånger så stor som Spaniens i början av 1950-talet var Argentinas BNP per capita bara lite drygt hälften så stor 1990.

DIAGRAM 5.

ARGENTINAS BNP/CAPITA SOM ANDEL AV SPANIENS BNP/CAPITA.

KÖPKRAFTSJUSTERAT, SPANIEN = 100

Källa: Penn World Table Version 6.2.

Status quo upprätthölls ända tills Carlos Menem vann presidentvalet 1989, som första peronist sedan Juan Peróns korta återkomst till makten 1973. Trots att Menem vunnit valet genom att utlova en typiskt peronistisk politik satte han strax efter makttillträdet igång omfattande reformer i motsatt riktning. Denna form av styre, där en demokratiskt vald makthavare i praktiken besitter diktatoriska befogenheter under sin mandatperiod, har kommit att kallas för *delegativ demokrati* (delegative democracy), och utövades också av Alberto Fujimori under Perus reformprocess.⁴⁸

Under Menems styre liberaliserades handeln kraftigt, ett stort antal statliga företag privatiserades och antalet offentligt anställda minskades med runt tvåhundra tusen under loppet av bara några år. Trots att de statliga nedskärningarna och de stora rationaliseringar som genomfördes av privatiserade företag ökade arbetslösheten (denna förvärrades förmodligen också av att arbetsmarknaden inte avreglerades) visade ekonomin snabbt tecken på ökad styrka. BNP-tillväxten var fram till 1998 den högsta sedan 1940-talet, samtidigt som inflationen minskade kraftigt. Kanske än mer anmärkningsvärt var dock att även produktiviteten visade på stark tillväxt, för första gången i Argentinas historia. Produktiviteten per anställd ökade med 82 procent och produktivitetsgapet gentemot USA minskade med mer än 10 procentenheter under dessa år.⁴⁹ Öppnandet för utländsk konkurrens, som skeptikerna trodde skulle föröda den inhemska industrin, gjorde den i stället extremt mycket starkare. Argentina framstod mot slutet av 1990-talet som till och med ett större tillväxtunder än Chile.

Situationen började dock försämrats under decenniets andra hälft. Till att börja med uppdagades en rad korruptionsaffärer i Menems administration, bland annat flera som gällde privatiseringen av statliga företag. Privatiseringsprocessen hade redan från början varit kontroversiell och tappade nu mycket av den legitimitet som den starka ekonomiska utvecklingen ändå medfört. Argentina, som precis som de övriga ekonomierna i Latinamerika var extremt känsligt för externa chocker, drabbades även hårt av den finansiella krisen i Sydostasien. Tillväxten stannade av och landet gick in i en recession som fortsatte in på 2000-talet.

Det huvudsakliga skälet till den plötsliga recessionen var sannolikt att valutan var knuten i paritet till dollarn och därmed kraftigt övervärderad. På grund av Argentinas historia av kronisk inflation var den fasta växelkursens trovärdighet en av grundpelarna för hela reformprocessen. Det var därför i stort sett otänkbart att devalvera, trots att den övervärderade valutan hade en mycket hämmande effekt på exporten och därmed tillväxten. Handelsunderskottet som skapades av den svaga exporten kunde under ett par år finansieras med utländska lån, men i och med den oro som följde på krisen i Sydostasien blev internationella investerare allt försiktigare och lånen började sina. Under 2001 blev det snabbt svårare för staten att finansiera handelsunderskottet, och dessa svårigheter gav i sin tur upphov till spekulationer mot valutan. Hösten 2001 var krisen ett faktum, regeringen ställde in återbetalningarna av sina skulder och vidtog extrema nödgärder för att hindra en katastrofal kapitalflykt.

Den fasta växelkursen övergavs och valutan sjönk snabbt med 75 procent gentemot dollarn, och BNP per capita var år 2002 nere på nästan samma nivå som 1991.⁵⁰ En stor del av den argentinska medelklassen slungades ned i fattigdom när deras livs besparingar gick förlorade. Reformerna, som bara några år tidigare tycktes ha medfört så goda resultat, gavs av många skulden för den katastrofala utvecklingen, och marknadsliberalism och globalisering blev än en gång tacksamma måltavlor för politiker som ville vinna röster. Argentina var återigen tillbaka på ruta ett.

RESULTATET AV REFORMERNA I ÖVRIGA LATINAMERIKA

Även om inget annat land hade så dramatisk utveckling som Argentina, följde den samma väg i de flesta länderna i regionen. Tillväxten var till en början stark, men avbröts av den internationella finanskrisen i slutet av 1990-talet och har därefter på många håll varit svag, men blivit något bättre under de senaste åren. Exakt hur utvecklingen tolkas är ofta färgat av ideologiska hänsyn, men det är svårt att påstå något annat än att resultaten av reformerna inte blivit så positiva som många hoppats.

Det är en relativt populär uppfattning att fattigdomen och ojämlikheten ökat kraftigt i Latinamerika de senaste 15 åren, men den uppfattningen är inte grundad i fakta. Den stora ökningen av fattigdom och inkomstspredning i regionen inträffade egentligen under 1980-talet⁵¹,

innan de marknadsliberala reformerna infördes. Den var ett resultat av den rekyleffekt som följde på de föregående decenniernas ekonomiska vanstyre och som påbörjades med skuldkrisen 1982.

Den ekonomiska tillväxten i till exempel Brasilien och Mexiko cirka 1950–1980 byggde, som tidigare nämnts, på hög inhemsk efterfrågan som till en början kunde finansieras av en stark jordbruksexport och sedan av utlandslån. Tillväxten grundades dock inte på någon produktivitets-tillväxt, den faktor som på längre sikt är helt avgörande för ett lands välståndsnivå. Denna var nästintill obefintlig under dessa decennier, vilket gjorde situationen ohållbar i längden.

Det var med andra ord en artificiell tillväxt, vilket tydligt visades av de konstanta budgetunderskotten och den kroniska inflationen under dessa år. Även om väldigt lite av denna artificiella tillväxt kom den fattiga befolkningen till del var det ändå de som i slutändan fick betala huvuddelen av notan. Den försämrade sociala situationen i Latinamerika efter 1982 är med andra ord ett resultat av ISI-politikens misslyckande. Även om den nedåtgående trenden under 1980-talet hejdades när de marknadsliberala reformerna slog igenom på 1990-talet tycks reformerna generellt sett inte haft en lika positiv effekt som de hade i Chile.

I till exempel Costa Rica och El Salvador har utvecklingen dock varit mer lik den som Chile haft.⁵² Reformerna tycks även ha resulterat i att de latinamerikanska ekonomierna återhämtat sig snabbare från ekonomiska kriser än tidigare. En rad studier visar också att tidigare statliga företag uppvisat betydligt bättre lönsamhet och produktivitet efter att ha privatiserats.⁵³ Enligt en fallstudie av järnindustrin i Brasilien har privatisering av företag resulterat i förbättrad effektivitet både hos de företag som privatiserats och hos dem som fortfarande var statligt ägda.⁵⁴ Detta eftersom de senare har gynnats av den ökade konkurrensen från de privatiserade företagen.

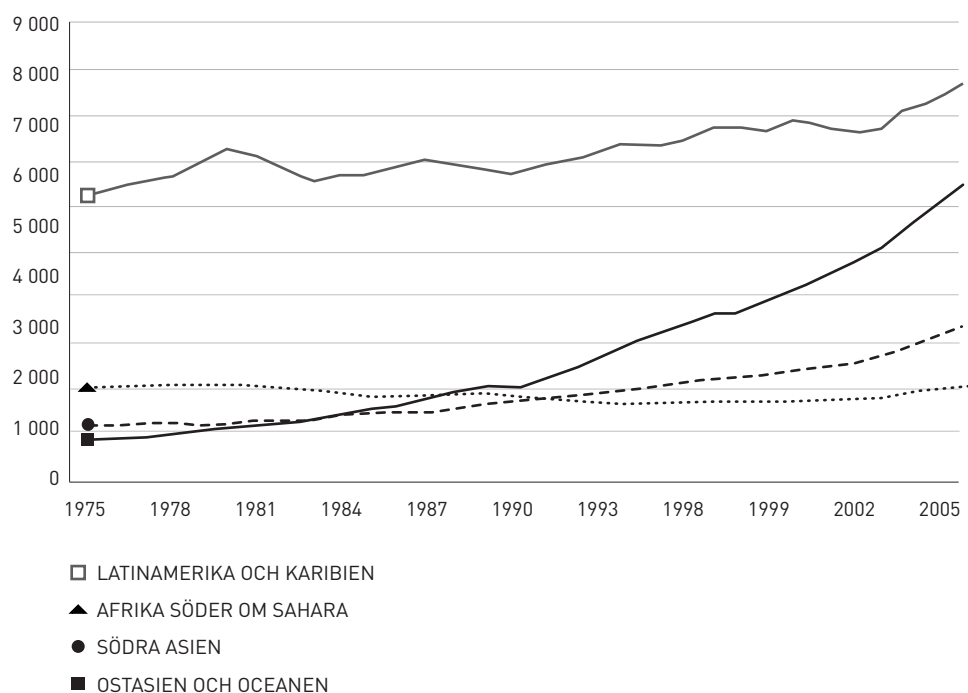
Det finns dessutom tecken som visar på att utvecklingen överlag kan ha varit bättre än den officiella statistiken ger intryck av. Till exempel i Brasilien, där tillväxten av BNP per capita under 1990-talet endast var cirka 1 procent, har livsmedelskonsumtionens andel av den totala konsumtionen sjunkit drastiskt. En sådan utveckling har traditionellt sett varit ett av de tydligaste empiriska tecknen på höjd realinkomstnivå, ett samband som kallas för Engels lag. Personer med mycket låga inkomster använder nämligen större delen av dem till den livsmedelskonsumtion som krävs för att överleva. När deras inkomster stiger har de även råd med annat, och livsmedelskonsumtionens andel av den totala konsumtionen minskar därför.

En förklaring som framlagts till att livsmedelskonsumtionens minskade andel av den totala konsumtionen enligt den officiella statistiken inte avspeglas i högre inkomstnivåer är att statistiken är föråldrad. Under 1990-talet användes nämligen samma "varukorg" som tidigare som underlag för beräkningar av konsumtionsprisindex (KPI). Problemet är att sänkningen av de höga importtullarna medförde ett ändrat konsumtionsmönster, med högre konsumtion än tidigare av

varor som även importeras ("tradable goods") eftersom dessa blev betydligt billigare. Därför var den reella varukorgen under 1990-talet både billigare och bättre än den statistiken baserades på. Denna statistiska felaktighet beräknas enligt en studie ha medfört att tillväxten av hushållens realinkomster underskattades med så mycket som 3,6 procentenheter. I hur stor utsträckning detta gäller för regionen överlag och huruvida det innebär en nivåskillnad i levnadsstandarden i förhållande till BNP-tillväxten per capita eller en ökning av tillväxten i sig, är dock ännu oklart.⁵⁵

Även om detta eventuellt kan medföra en viss revidering av synen på reformerna som en besvikelse överlag är det ändå tveksamt om de kommer anses ha levt upp till förväntningarna. Effekten av de marknadsliberala reformerna kommer förmodligen att diskuteras länge framöver, men även om resultaten skiljer sig relativt mycket för olika länder tycks reformerna än så länge inte ha infriat förhoppningarna för Latinamerika överlag.

DIAGRAM 6.

BNP PER CAPITA, PPP, USD, 2000 ÅRS PRISER.⁵⁶

Källa: WDI Online.

EFTER REFORMERNA

1990-talets reformer har fortsatt att dominera den politiska utvecklingen i Latinamerika hittills under 2000-talet. Det talas till exempel ofta om att en ny vänstervåg skulle ha gripit regionen i en rekylreaktion på det föregående decenniets ekonomiska liberalisering. Detta är dock endast delvis sant, sanningen är snarare att reaktionerna har varierat kraftigt beroende på reformernas genomslag och hur de genomförts.

DEN SOCIALISTISKA MOTREAKTIONEN

Motståndet mot marknadsliberalism och globalisering i Latinamerika har under 2000-talet mer än någon annan kommit att identifieras med Venezuelas president Hugo Chávez. Han kom till makten i det vakuum som följde på de omfattande konflikterna runt Carlos Andrés Pérez liberaliseringsprogram, som slutade med att Pérez 1993 tvingades avgå. Chávez deltog redan 1992 i en misslyckad kupp mot Pérez och tillbringade därefter några år i fängelse.

Som president framförde Chávez redan från början hård kritik mot det internationella ekonomiska systemet i stort, och mot det han såg som besuttna oligarkier, vilka sög ut landet. Trots att hans politik var betydligt försiktigare än retoriken, och till stor del gick ut på att balansera Venezuelas ekonomi, avsattes han 2002 för en kort tid i en statskupp som välkomnades av USA:s president George W Bush. När han återfick makten blev retoriken ännu hätskare mot de inhemska eliterna och mot Bush och USA. Han gick längre i sina reformer och framför allt ändrade han författningen så att allt mer makt samlades hos presidenten. Hans självförtroende stärktes ytterligare av en bekväm valseger 2004 och av tillväxt som stärktes av de höga oljepriserna. Än så länge är Chávez socialistiska revolution dock mest av det retoriska slaget, även om vissa reformer har haft revolutionär karaktär.⁵⁷

Även om Chávez politiska retorik till innehållet påminner mycket om Salvador Allendes, är hans politiska agerande mer att likna vid Juan Peróns. I likhet med Perón har Chávez som en modern caudillo samlat både den politiska makten och kontrollen över de statliga institutionerna i sin hand.⁵⁸ Den goda konjunkturen har också gett honom möjlighet att befästa sin popularitet med välfärdsprogram, som dock har kritiserats för att vara avsedda framför allt för hans anhängare⁵⁹, på samma sätt som Perón gjorde i slutet av 1940-talet.

Chávez har dock gått längre än Perón när det gäller konstitutionella förändringar. Så sent som den 2 december 2007 hölls en folkomröstning om ett förslag till ny författning som skulle stärka presidentens makt ytterligare, och bland annat avskaffa begränsningen av antalet mandatperioder presidenten kan sitta. Förslaget röstades ned med knapp marginal, men så länge den goda ekonomiska utvecklingen håller i sig kommer Chávez ställning förmodligen att fortsätta vara stark. Den starka tillväxten, som är beroende av oljeexporten, har dock redan resulterat i en infla-

tion som närmar sig 20 procent. Chávez har försökt dämpa inflationen med priskontroller, men detta har resulterat i ökad svarthandel och brist på många varor. En minskning av oljepriset skulle utan tvivel förvärpa situationen och förmodligen också försvaga Chávez position.

Än så länge är Chávez dock mycket populär i Venezuela, och ses av många i hela Latinamerika som en ledlyr. De som tydligast följer Chávez exempel är Bolivia under Evo Morales och Ecuador under Rafael Correa. Precis som Chávez vill Morales och Correa införa konstitutionella förändringar för att bereda väg för socialismen. Detta har framför allt i Bolivia resulterat i spänningar liknande dem i Venezuela, även om några riktigt omfattande reformer ännu inte genomförts.

DELVIS ÅTERGÅNG

Även i länder som Argentina och Brasilien har det uppstått en motreaktion mot 1990-talets reformer, om än i mer modererad form. I Brasilien vann "Lula" da Silva valet 2002 med ett socialdemokratiskt program baserat på globaliseringskritik och löften om sociala satsningar. Hans hållning har dock varit betydligt mer pragmatisk än till exempel Chávez, eftersom han inte vill hamna i konflikt med inhemska eliter. Politiken under Lula har framför allt gått ut på breda statliga välfärdssatsningar och på att försöka främja ett regionalt samarbete i stället för att delta i den globala ekonomin.

Néstor Kirchner, som valdes till president i Argentina 2003, har fört en politik som liknar Lulas men som vilar på mer klassiskt peronistiska korporativa mekanismer. Han har även varit skarp i sin retorik mot USA och IMF, och har vägrat betala tillbaka en stor del av de lån Argentina tvingades ta under krisen i början av 2000-talet. Dessutom har han förstatligat en rad företag som privatiserades under 1990-talet.⁶⁰

Tillväxten har varit stark sedan krisen 2001–2002, till stor del hjälpt av den kraftiga devalveringen, men inflationen påstås av många vara betydligt högre än de officiella siffrorna antyder. Dessa misstankar har stärkts av att Kirchner bytt ut chefen för Argentinas statistiska centralbyrå.

I december 2007 efterträddes Kirchner av sin fru Cristina, som suttit som senator i två år innan hon blev president. Med all sannolikhet kommer hon i allt väsentligt att fortsätta med den politik som hennes man fört.

KONSOLIDERING AV REFORMER

Även om det inte fått lika mycket utrymme i media som den mer turbulenta utvecklingen i Venezuela och Bolivia, har flera latinamerikanska länder valt att fortsätta med en marknadsliberal politik. Dessa länder är också de där reformerna haft bäst resultat.

Chile har sedan återgången till demokrati, som tidigare nämnts, överlag fortsatt på den inslagna vägen och till och med fördjupat reformerna i vissa avseenden. Detta har heller inte ändrats under den sittande socialdemokratiska presidenten Michelle Bachelet.

Även Perus president Alan García, som ser Chile som ett föregångsland när det gäller ekonomisk politik⁶¹, har lovat fortsätta med den marknadsliberala politiken. Efter ett 1990-tal med kraftiga svängningar har den ekonomiska tillväxten stabiliserats på en relativt hög nivå de senaste fem åren och förväntas fortsätta att vara hög 2007 och 2008.⁶²

I Centralamerika utmärker sig El Salvador och Costa Rica som länder där reformarbetet tycks ha konsoliderats. Reformerna i Costa Rica genomfördes dock inte under samma press som i många andra länder i Latinamerika. Landet klarade sig relativt oskatt undan krisen på 1980-talet och tvingades därför inte till akuta nedskärningar i sin för regionen väl utbyggda offentliga välfärd. Detta i kombination med att Costa Rica har en av de starkaste demokratierna i Latinamerika gjorde att reformerna kunde genomföras utan någon större social och politisk turbulens. Även om den ekonomiska utvecklingen inte varit lika stark som i Chile har man betalat ett betydligt lägre pris för den. Detta gör att reformprocessen i Costa Rica utan tvivel får ses som en av de mest framgångsrika i Latinamerika.

6. VARFÖR RESULTERADE INTE REFORM- ARBETET I EN TYDLIGARE FÖRÄNDRING OCH FÖRBÄTTRING?

Länder som Storbritannien, Irland, Nya Zeeland, Australien och Spanien har alla genomfört marknadsliberala reformer som omvandlat tidigare stagnerande och ofta krisfyllda ekonomier till dynamiska framgångsexempel.⁶³ I samtliga dessa länder har reformprocesserna till och med varit mer framgångsrika under dessa decennier än i Latinamerikas framgångsland Chile.⁶⁴

Frågan blir då varför marknadsliberala reformer har fått så mycket bättre resultat i västerlandet än i Latinamerika, och varför främst Chile är det latinamerikanska land där de ändå rönt uppenbar framgång. Sett ur ett västerländskt perspektiv är det pris som Chile fått betala oacceptabelt högt, men jämfört med större delen av övriga Latinamerika har utvecklingen ändå varit positiv.

Som så ofta i sådana här fall finns det ingen enkel förklaring. Själva grundproblemet ligger i Latinamerikas långa historia av samhällseliga och politiska strukturer som oligarkivælde, klientelism och etnisk diskriminering, men även andra faktorer har spelat in i olika grad. För att göra det lite överskådligare har jag delat in orsakerna i tre huvudkategorier: *ekonomiska omständigheter*, *reformernas genomförande* samt *samhällseliga och statliga strukturer*. Denna uppdelning innebär inte att det är tre distinkta kategorier, utan de är endast till för att underlätta beskrivningen av de underliggande orsakerna. I själva verket är alla tre nära sammanlänkade och de båda första kategorierna är i mångt och mycket produkter av den sistnämnda.

EKONOMISKA OMSTÄNDIGHETER

En vanlig paradox när det gäller reformer är att det politiskt gynnsammaste tillfället att genomföra dem ofta är det ekonomiskt minst gynnsamma. Detta kommer sig av att det oftast måste uppstå en ekonomisk kris för att reformer ska uppfattas som nödvändiga, trots att det minskade svängrum som krisen medför försämrar chansen att lyckas. Även om förhållandena inte var identiska i länder som Storbritannien, Nya Zeeland, Australien, Irland och Spanien när reformarbetet i respektive land påbörjades, kom det i samtliga fall efter en längre period av ekonomisk stagnation. I Chiles fall var reformerna resultat av både en långvarigt dålig ekonomisk utveckling och en allvarlig kris.

När reformarbetet påbörjades i övriga Latinamerika var situationen dock ännu värre. Decennier av misskött ekonomi som karakteriserats av kronisk inflation och ständiga budgetunderskott, och som resulterat i enorma statsskulder, hade gjort länderna extremt sårbara för externa chock-

er i världsekonomin. Den utdragna krisen på 1980-talet hade dessutom förvärrat den redan utbredda fattigdomen, och den inhemska industrin var hopplöst omodern och oförmögen att hävda sig i internationell konkurrens.

De västerländska länder som liberaliserade sin ekonomi hade förvisso ekonomiska problem, men inte alls av den digniteten. Framför allt var den sociala situationen inte tillnärmelsevis så allvarlig. Inte ens Chile hade så stora ekonomiska och sociala problem när landet påbörjade sin reformprocess på 1970-talet jämfört med andra latinamerikanska länder. En stor skillnad var till exempel att Chile inte kämpade med räntebetalningar på samma sätt under 1970-talet som övriga Latinamerika gjorde under 1980-talet. Det gjorde det möjligt för staten att spara under de starka tillväxtåren i slutet av 1970-talet och början av 1980-talet, och därigenom kunde man klara sig igenom krisen 1982 utan att bli insolvent och tvingas söka nödhjälp av till exempel IMF. Med tanke på hur IMF:s roll i reformprocessen i övriga Latinamerika försvagade dess legitimitet var detta förmodligen en mycket viktig skillnad.

Den enorma skuldbördan gjorde att reformerna genomfördes under stor press och med väldigt små felmarginaler. Den gjorde det också svårt att genomföra andra nödvändiga åtgärder, som till exempel investeringar i utbildning och infrastruktur, eftersom det inte fanns några pengar över till att finansiera dem med. Det är svårt att tänka sig något annat tillfälle i Latinamerikas historia när reformer både var så nödvändiga och samtidigt så svåra att lyckas med.

REFORMERNAS GENOMFÖRANDE

Ett viktigt element i lyckat reformarbete är ofta att det finns en konsekvent tanke och en tydlig politisk vilja bakom reformerna. Margaret Thatchers omfattande reformer av den brittiska ekonomin är ett bra exempel på detta.

När det gäller de latinamerikanska länderna är detta förmodligen ännu viktigare eftersom liberala institutioner och ett liberalt tänkande aldrig på allvar har fått fäste i regionen. I Chile, som ändå hade den troligen starkaste liberala traditionen i Latinamerika, fanns det kanske mer än någon annanstans ett tydligt mål med reformerna. Där fanns också en förståelse för att reformerna måste vara genomgripande, och inte bara omfatta det rent ekonomiska utan även det omgivande institutionella ramverket. Det visades till exempel genom den reviderade författning som trädde i kraft 1980. I den befästes bland annat äganderätten ytterligare, högsta domstolens kontrollfunktion gentemot den politiska makten renodlades och det proportionella valsystemet byttes ut mot ett med större inslag av majoritetsval för att minska risken för politiska låsningar. Centralbanken gjordes dessutom självständig och finanspolitiken hamnade uteslutande inom presidentens ansvarsområde. Detta för att minska risken att kortsiktig populistisk politik och starka intressegrupper skulle diktera penning- och finanspolitiken.⁶⁵ Även efter att det demokratiska styret återkom fortsattes detta arbete, till exempel genom att man stärkte rättsväsendet ytterligare.

Reformprocessen i resten av Latinamerika såg dock annorlunda ut. Internationella påtryckningar, behov av att förbättra statliga finanser och allmän utmattning och rådlöshet var förmodligen ofta viktigare faktorer bakom reformernas genomförande än en grundläggande tro på och förståelse för dem. Precis som i Chiles fall blev reformerna möjliga främst på grund av att inhemska eliter kraftigt försvagats av föregående kriser. Ofta brukar marknadsliberala reformer betecknas som elitistiska påfund, men rätt genomförda skulle de ju ta bort alla de statligt garanterade privilegier som var själva grundvalen för elitväldet. Det enda som uppenbart var mer hotfullt var fullskalig socialism.⁶⁶

Med undantag av Chile är den här kompromissinställningen lätt att utläsa ur reformernas genomförande. Det djupa och breda helhetsgrepp som karakteriserade de ideologiskt motiverade Los Chicago Boys reformarbete saknas överlag i de övriga ländernas reformer.

Omfattande privatiseringar genomfördes förvisso i Latinamerika under 1990-talet. Handels hinder i form av tullar, växelkursregleringar, kvoter och prisregleringar med mera sänktes också avsevärt, men där stannade det. Reformen av lagar och institutioner uteblev i stort sett helt. I de västerländska länder som genomfört marknadsliberala reformer fanns det redan väl utvecklade lagar och institutioner, och därför behövdes inga omfattande förändringar på det området. I Latinamerika är dock utvecklingen mot en modern stat av weberskt snitt absolut fundamental för att någon egentlig utveckling alls ska vara möjlig, och på detta område vidtog inga åtgärder. I stället är reformarbetet under 1990-talet mer att likna vid den ofullständiga liberalisering som under 1800-talet mynnade ut i konservativ liberalism. I båda fallen fanns ett starkt inre motstånd mot att göra reformerna så omfattande att de kunde tänkas rubba rådande status quo.

Trots betydande handelsliberaliseringar har Latinamerika därför förblivit en av världens mest ekonomiskt slutna regioner.⁶⁷ Med ekonomisk slutenhet menas inträdeshinder i form av till exempel omfattande byråkrati, utbredd korruption, dåligt fungerande finansiella marknader och höga kostnader för att hitta lämplig personal. Inträdeskostnaderna har uppskattats motsvara 80 procent av BNP per capita i Latinamerika, att jämföra med 1,7 procent i USA.⁶⁸ Denna typ av inträdeshinder gör det inte bara svårare för utländska företag att etablera sig på en marknad utan även för nystartade inhemska företag. Redan etablerade företag utsätts därför för mindre konkurrens och kan behålla ett fast grepp om marknaden, trots att de formella handelshindren avskaffats. Har de etablerade företagen dessutom stora fördelar i form av politiska kontakter blir detta grepp självklart ännu starkare.

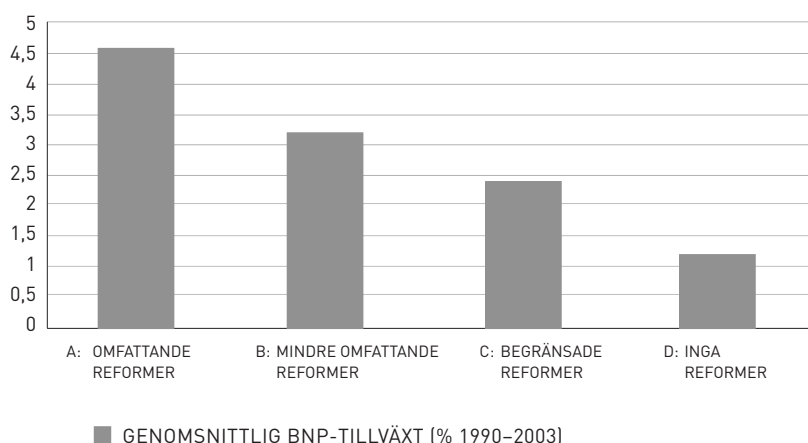
Den ekonomiska tröghet som denna slutenhet medför utgör ett stort problem vid omfattande privatiseringar. För att effektivisera verksamheten brukar sådana nämligen ofta resultera i storskaliga rationaliseringar av arbetsstyrkan. Om få nya företag tillkommer på marknaden på grund av att den är sluten blir resultatet att arbetskraftsutbudet blir större än efterfrågan och därmed att arbetslösheten ökar. En reglerad och trögrörlig arbetsmarknad riskerar dessutom att förvärra situationen, och med undantag för Chile har knappt något latinamerikanskt land infört några omfattande avregleringar på detta område.

Det faktum att situationen under 1990-talet var just denna i Latinamerika är en viktig förklaring till att reformerna inte lyckades bättre, trots att privatiseringarna ledde till dokumenterade effektivitetsförbättringar. Enligt en studie förklarar inflationsutveckling, ekonomisk öppenhet och kvaliteten på institutioner 2,2 procentenheter av den sammanlagt 2,5 procentenheter stora skillnaden i produktivitetstillväxt⁶⁹ mellan Ostasien och Latinamerika under åren 1970–2000.⁷⁰ Som diagrammen⁷¹ nedan visar finns det också ett tydligt samband mellan hur genomgående reformerna har varit i ett land och landets ekonomiska utveckling.⁷²

DIAGRAM 7A.

GENOMSnittlig TILLVÄXT FÖR LÄNDER SOM GENOMFÖRT OMFATTANDE REFORMER (A), MINDRE OMFATTANDE REFORMER (B), BEGRÄNSADE REFORMER (C) RESPEKTIVE INGA REFORMER (D).

OMFATTNING PÅ REFORMER OCH EKONOMISK TILLVÄXT

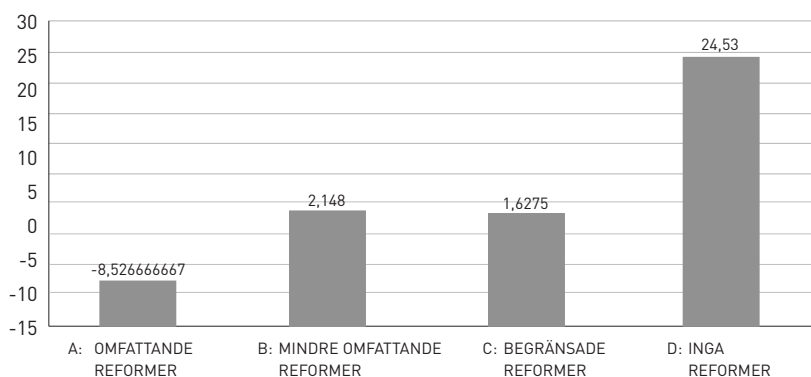

Källa: Opublicerat manus av Christian Larroulet vid den chilenska tankesmedjan Libertad y Desarrollo. Reformerna har bedömts utefter Index of Economic Freedom, som publiceras av Wall Street Journal och the Heritage Foundation.

DIAGRAM 7B.

GENOMSNITTLIG UTVECKLING AV ANTALET FATTIGA⁷³ I LÄNDER SOM GENOMFÖRT OMFATTANDE REFORMER (A), MINDRE OMFATTANDE REFORMER (B), BEGRÄNSADE REFORMER (C) RESPEKTIVE INGA REFORMER (D).⁷⁴

OMFATTNING PÅ REFORMER OCH FÖRÄNDRINGAR I FATTIGDOM

Källa: Opublicerat manus av Christian Larroulet vid den chilenska tankesmedjan Libertad y Desarrollo. Reformerna har bedömts utefter Index of Economic Freedom, som publiceras av Wall Street Journal och the Heritage Foundation.

SAMHÄLLELIGA OCH STATLIGA STRUKTURER

Huvudorsaken bakom reformernas otillräckliga genomförande – såväl som till de svåra ekonomiska omständigheter de genomfördes under – var den svaga stat och det elitvälde som historiskt sett präglade de latinamerikanska samhällena. Det är väl belagt i forskningen att "good governance", det vill säga en utvecklad stat och ett väl fungerande rättssystem, är nödvändiga för en positiv ekonomisk utveckling,⁷⁵ och avsaknaden av detta i Latinamerika är den främsta förklaringen till att den ekonomiska utvecklingen har blivit sämre än förväntat.

När reformer genomförs i det som Foweraker karakteriserar som en *patrimonialiserad* stat uppstår ofta ett fenomen som i forskningslitteraturen går under benämningen *state capture*^{76,77}, vilket jag här kommer att översätta som "statsövertagande". Med statsövertagande menas att ett lands eliter i hög utsträckning kan påverka lagstiftningen till att tjäna deras intressen, genom till exempel klientelistiska mekanismer eller ren korruption. Eliterna har med andra ord direkt tillgång till staten och kan på så vis genom räntesökande beteende⁷⁸ utforma systemet så att det blir så gynnsamt som möjligt för dem själva. Eftersom eliterna i sådana länder lägger beslag på det mesta av de rikedomar som ekonomisk tillväxt genererar, kan tillväxten till och med stärka detta system ytterligare genom att det förstärker deras ställning. Trots att "good governance" har en positiv effekt på ekonomisk tillväxt kan med andra ord ekonomisk tillväxt resultera i sämre styre.

Även om detta inte behöver vara fallet i Latinamerika har reformarbetet med all sannolikhet till stor del blivit ointetgjort på grund av bland annat statsövertagande av varierande intensitet. I en undersökning av World Economic Forum från 2003, där företagsledare fått svara på hur stort illegalt inflytande särintressen har på politiskt beslutsfattande i deras land, visas tydligt hur utbrett detta fenomen är i Latinamerika. Enligt undersökningen är Latinamerika den region som har allra störst problem med statsövertagande. När det gäller illegal politisk finansiering ligger endast de före detta Sovjetrepublikerna sämre till än Latinamerika.⁷⁹

Precis som övriga reformer i Latinamerika genomfördes inte heller 1990-talets reformer enligt universella opartiska regler, utan utifrån vilken tillgång till staten de deltagande aktörerna hade. Statliga monopol blev inte avreglerade utan övergick endast till att bli privata monopol, och skatter och regleringar fick en förmånligare utformning för vissa företag och branscher än för andra. Lagligt skydd, som skyddet av äganderätt, följde inte heller på opartiska processer utan fortsatte att vara ett privilegium som kunde utverkas från staten, i enlighet med den urgamla principen om politisk lag.⁸⁰

En studie av mexikanska bankers utlåning under 1990-talet visar tydligt hur utbredda dessa klientelistiska affärsrelationer är och vilka snedvridande effekter de har.⁸¹ Enligt studien stod lån genom personliga kontakter ("related lending") för 20 procent av den totala utlåningen till företag, och hade i genomsnitt 4 procentenheters lägre ränta än vanliga lån. Dessa lån löpte också 33 procents högre risk att inte till fullo betalas tillbaka jämfört med vanliga lån, och då även återfås i 30 procents lägre utsträckning. Ju närmare förhållandet var mellan parterna i ett låneavtal desto sämre blev avkastningen på lånet. De flesta lån som avtalades mellan parter med nära förhållande till varandra gick faktiskt helt förlorade.

Detta medförde självklart ökad belastning på ett redan skört finansiellt system, och bidrog med all sannolikhet till Mexikos finanskris i mitten av 1990-talet, den så kallade Tequilakrisen. Dessutom medförde detta att tillgången till finansmarknaden blev snedvriden, och gavs i första hand till personer med rätt kontakter, inte till dem som bäst kunde förvalta resurserna. I Mexiko, liksom i större delen av övriga Latinamerika, fortsatte alltså ekonomin att vara sluten för dem som inte hade rätt social eller politisk ställning och kontakter. För de lyckligt lottade var privilegiesystemet relativt oförändrat, trots den skenbara liberaliseringen. Den utbredda fattigdom och etniska diskriminering som länge varit utmärkande för regionen accentuerade dessutom än mer skillnaden mellan dem som fick tillgång till systemet och de som stod utanför.

Även om inte heller Chiles reformprocess var helt fri från snedvridande element av det här slaget var de inte lika utbredda där. Detta visas om inte annat av att Chile kommer på 21:a plats på Transparency Internationals lista över världens minst korrumperade länder 2007, en plats före USA. Detta trots att Latinamerika pekats ut som den region med mest korruption näst efter Afrika. Dominikanska Republiken på plats 53 är det latinamerikanska land som kommer närmast Chile på listan.⁸²

7. VÄRLDSDELEN SOM LIBERALISMEN GLÖMDE

Tittar man på världens länder i dag är det mycket svårt att påstå något annat än att marknadsliberalism är vida överlägset alla andra system när det gäller att skapa ekonomisk utveckling och välstånd. Samtliga av dagens utvecklade ekonomier vilar på marknadsliberala principer, även om de i olika utsträckning också har inslag av statlig inblandning.

Samtidigt har ekonomiska system som förkastar de marknadsliberala principerna, eller allvarligt förvrider dem genom omfattande statlig inblandning, i samtliga fall misslyckats. De allra flesta uppkom under 1900-talet som reaktioner på marknadsliberalismen och hade nästan alla försvunnit innan seklet var slut. Det är därför frestande att säga att 1900-talets bokslut var marknadsliberalismens fullständiga seger. Men det vore inte hela sanningen.

Framför allt under seklets sista decennium visades det nämligen tydligt hur naivt det är att tro att marknadsliberalism kan lyckas väl i samhällen som saknar fungerande institutioner och andra grundläggande förutsättningar för en utvecklad liberal demokrati.⁸³ Ett exempel på det var den ohämmade rovkapitalismen i Ryssland. Ett annat var Latinamerikas utveckling, som överlag inte motsvarade förväntningarna.

Det som är så fascinerande med Latinamerika är att trots att det mer än någon annan del av världen fick fungera som laboratorium för 1900-talets stora sociala experiment har det ändå förändrats väldigt lite. Samma sak kan sägas om utvecklingen under 1800-talet. Faktum är att även om väldigt mycket har hänt i Latinamerika under seklernas gång har få saker i grunden förändrats. Inte ens spanjorernas erövring under 1500-talet innebar något egentligt brott med de avtryck som redan satts av föregående imperier. Spanjorerna och portugiserna fortsatte enbart samma elitvälde, som hade som främsta mål att exploatera så mycket som möjligt av de människor och det land det behärskade.

Den huvudsakliga utvecklingen under seklerna efter erövringen bestod av centralmaktens gradvisa upplösning och att den reella makten i stället kom att utövas av slutna, regionala oligarkier. Monarken som ursprung till den politiska lagen försvann därmed och ersattes av mer diffusa och komplexa oligarkiska allianser. Detta system skulle visa sig hållbart, kanske just för att makten inte fanns i någon enskild punkt, utan snarare i de fast inrotade processer av klientelism och slutna allianser som den utövades genom. Även när författningar och lagar som liknande västvärldens anammades, urholkades de av detta informella system och lyckades därför inte skapa de starka institutioner som är nödvändiga för en god ekonomisk och social utveckling.⁸⁴

Liberalismen och självständigheten under 1800-talet lyckades därför inte förändra detta system, utan mynnade endast ut i den status quo-bevarande kompromiss som kom att kallas konserva-

tiv liberalism. Inte heller övergången till industrialism och demokratiska val innebar någon egentlig förändring. Det medförde endast att makten gradvis förflyttades från godsägaroligarkin till nya eliter bestående av industrialister, fackföreningsledare och statstjänstemän.

Där ekonomiskt välstånd tidigare utvunnits genom exploatering av människor och natur utvanns det nu genom exploatering av statens institutioner och därigenom de resurser dessa förfogade över. I stället för att premiera kunnande, uppfinningsriktighet och hårt arbete belönade den ekonomiska nationalismen under 1900-talet dem som kunde roffa åt sig så mycket statligt stöd och statliga privilegier som möjligt. Systemet bibehölls lika slutet och lika monopoliserat av dem med rätt ställning och rätt kontakter. Den mest betydande skillnaden var den politiska turbulens som utmaningen mot de traditionella oligarkierna medförde.

Att tro att en sann marknadsliberalism skulle gå att genomföra i ett sådant system utan någon grundläggande förändring av samhället, var därför överdrivet optimistiskt. En fungerande marknadsliberalism skulle nämligen innebära radikalt ändrade förutsättningar för de inhemska näringslivseliterna, vars välstånd var grundat på räntesökande beteende. De hade därför inget intresse av att tvingas hävda sig på öppna marknader där framgång i stället skapas genom ambition och begåvning, i hård konkurrens med andra. Detta motstånd kom också att karakterisera reformarbetet under 1990-talet. De latinamerikanska ekonomierna förblev överlag slutna och eliterna behöll i allt väsentligt sina privilegier. Precis som under 1800-talet fick liberalismen inget riktigt fäste i regionen, utan förvreds på de flesta håll till att endast bli ytterligare en urvattnad status quo-bevarande kompromiss.

Att göra som Ryssland under Putin, och förkasta en liberalism som aldrig funnits, är därför inte rätt väg in i framtiden. I stället bör man dra lärdom av de länder i regionen som har kommit längst när det gäller att skapa en modern liberaldemokratisk stat med rättsväsende och institutioner som ger marknadsliberalism chans att lyckas. Att sådana ändå finns, som till exempel i Chile, borde göra det möjligt för andra länder att följa en liknande bana, fast bättre och fylld med mindre lidande. Förhoppningsvis kan Latinamerika då till slut få uppleva en sann och positiv förändring.

EFTERORD

Che Guevara och revolutionsromantik, klassklyftor och kämpande fattiga massor, rasism och emancipation, hemliga CIA-operationer och kallt krig, populism och antiamerikanism. Det är några av ingredienserna i den allmänna bilden av Latinamerika. En revolutionär projicering hos temperamentsfulla och exotismhängande medelklasstonåringar i Västeuropa.

Latinamerika har länge varit vänsterns favoritkontinent.⁸⁵ Intellectuella och ungdomar har identifierat sig med den självförsörjande bonden som tillsammans med sina kamrater står upp mot USA, det internationella kapitalet, Internationella valutafonden och Världsbanken. Otaliga är de böcker som skrivits om kontinenten av författare från olika socialistiska schatteringar. Svenska liberaler, kanske med Mauricio Rojas som enda undantag, har på något sätt lämnat "walk over".

Därför har jag i många år närt en dröm, och haft en förhoppning, om att det även på svenska skulle presenteras en text som ger en alternativ berättelse. Som inte köper bilden av att det är den rika världens fel att Latinamerika är fattigt, att de spanska och portugisiska kolonisatorerna kom till en världsdel med oförstörda ädla vildar som alltsedan dess lider av detta arv, att Pinochets förtryck var något unikt på kontinenten, att liberalismen någonsin fått chansen på allvar och att de marknadsekonomiska reformerna på 1980- och 1990-talen hade fruktansvärda konsekvenser för befolkningen i Latinamerika. Helt enkelt en text som på ett övergripande och faktabaserat sätt, och med konkreta nedslag i enskilda fallstudier diskuterar Latinamerikas ekonomiska och sociala utveckling – då, nu och i framtiden – ur ett liberalt perspektiv.

Därför blev jag så glad när jag läste Jakob Lagerkransers text. Han tar just de greppen och beskriver på ett mycket kärnfullt sätt Latinamerikas socioekonomiska historia de senaste 500 åren, förklarar vilka processer och faktorer som ligger bakom de skiftande resultaten och nyanserar mycket sakligt den gängse bilden av kontinenten.

Detta är en text om hur samhällsstyrningen och institutionerna genom historien har hämmat fattigdomsbekämpningen och den ekonomiska utvecklingen i Latinamerika. Utvecklingsforskningen har visat att den huvudsakliga orsaken till att länder inte får igång någon ekonomisk tillväxt, och därmed fattigdomsminskning, är just ländernas institutioner.⁸⁶ Världens kanske mest inflytelserika forskare på området, nobelpristagaren Douglass North, skriver att "institutioner utgör en ekonomis incitamentsstruktur; och när denna struktur utvecklas, avgör den om ekonomin ska utvecklas mot tillväxt, stagnation eller tillbakagång".⁸⁷ Tre utvecklingsekonomer jämför i en stor studie länders institutionella kvalitet som förklaring av skillnader i inkomstnivå mellan länder, med två andra faktorer som ofta förekommer i debatten, nämligen graden av integration i den internationella ekonomin samt geografisk position. De finner att ett lands institu-

tionella kvalitet är en långt viktigare förklaringsfaktor än de andra två.⁸⁸

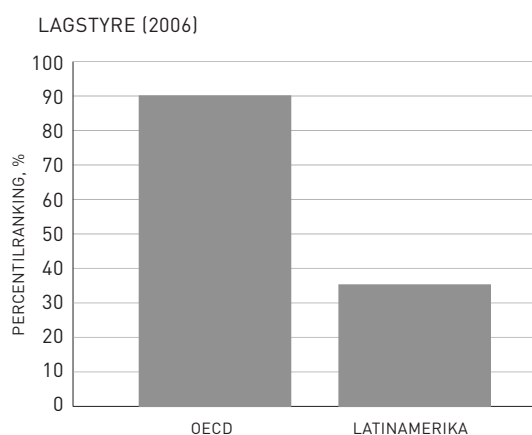
Det handlar om faktorer som reglerar eller påverkar människors beteende, främst i samspel med andra. Man kan likna dessa institutioner vid spelregler för hur ett samhälle fungerar. Ovan nämnde Douglass North menar att institutioner är förutsättningar skapade av människor, och som styr människors beteende, politiskt, ekonomiskt och socialt. Det handlar både om formella villkor, som konstitutioner, lagar och äganderätter, och om informella sådana, som normer, tabun, sedvanor och beteendemönster.⁸⁹

En annan expert på institutioners betydelse för ekonomisk utveckling är Daron Acemoglu, professor i nationalekonomi vid Massachusetts Institute of Technology i Boston. Delvis i linje med Norths formulering ovan lägger han tyngdpunkten på den politiska maktutövningen och incitamentsstrukturen. Han menar att för att ekonomiska institutioner som främjar ekonomisk tillväxt ska uppstå krävs politiska institutioner som ger makt åt grupper med intresse av väl upprätthållna äganderätter som hindrar makthavare från att missbruka makt samt att det finns få "räntor" för makthavare att söka, finna och utnyttja.⁹⁰

Det kanske vanligaste begreppet när det handlar om god samhällsstyrning är lagstyre (*rule of law*). Jakob Lagerkranser anknyter i sin text till den peruanske författaren och journalisten Alvaro Vargas Llosa och det han kallar för politisk lag, det vill säga brist på lagstyre med just den godtyckliga maktutövning som forskarna ovan varnar för. Och det verkar som att Lagerkranser och Vargas Llosa har stöd i statistik för sin bedömning att detta är ett allvarligt problem för Latinamerika. För enligt Världsbanken är Latinamerika klart sämre på lagstyre än OECD-länderna.

FIGUR 1.

SÄMRE LAGSTYRE I LATINAMERIKA ÄN I OECD-LÄNDERNA.

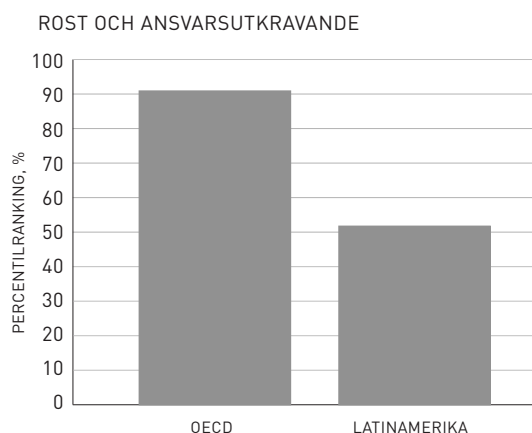

Källa: Världsbankens World Governance Indicators. Figuren visar att genomsnittlandet i OECD hamnar i den 90:e percentilen, medan genomsnittlandet i Latinamerika rankas i den 34:e. Resultatet räknas fram genom att man tar alla länder i världen (som är med i undersökningen) och rangordnar dem efter hur bra deras lagstyre är. Sedan räknar man ut var genomsnittlandet i respektive region hamnar. Tabellen ovanför visar alltså att endast 10 procent av världens länder har bättre lagstyre än genomsnittlandet i OECD medan hela 64,6 procent av världens länder har bättre lagstyre än det genomsnittliga landet i Latinamerika.

I en väl fungerande demokrati är det meningen att politiker ska försöka föra en politik som skapar nytta åt medborgarna, för att människor ska rösta på de styrande så att de blir återvalda. Detta förutsätter dock en väl fungerande återkopplingsprocess mellan politiker och väljare, med ansvarsutkrävande och maktskiften. Det är nödvändigt att de politiska ledarna har något att tjäna på att landet får så hög ekonomisk tillväxt som möjligt. Annars är det mindre sannolikt att de kommer att genomföra de reformer som krävs. När återkopplingsprocessen och ansvarsutkrävandet inte fungerar minskar därför ledarnas incitament att föra en god politik.

Latinamerikas bristande ekonomiska utveckling blir därför lättare att förstå om man tar hänsyn till de betydligt större svårigheter latinamerikaner överlag har när det gäller att delta i den demokratiska processen och att utkräva ansvar av sina politiska ledare jämfört med medborgarna i OECD-länderna.

FIGUR 2.

SÄMRE DEMOKRATI I LATINAMERIKA ÄN I OECD-LÄNDERNA.

Källa: Världsbankens World Governance Indicators. Figuren visar att genomsnittlandet i OECD hamnar i den 90:e percentilen, medan genomsnittlandet i Latinamerika rankas i den 51:a. Resultatet räknas fram genom att man tar alla länder i världen (som är med i undersökningen) och rangordnar dem efter hur bra deras demokrati är, när det gäller röst (demokratiskt deltagande) och ansvarsutkrävande. Sedan räknar man ut var genomsnittlandet i respektive region hamnar. Tabellen ovanför visar alltså att endast 10 procent av världens länder har bättre lagstyre än genomsnittlandet i OECD medan hela 49 procent av världens länder har bättre demokrati än det genomsnittliga landet i Latinamerika.

Det gäller också att komma ihåg att de styrande inte alltid vill folkets bästa. Ett lands elit har ofta intresse av att driva en politik som gör det möjligt för dem att tjäna pengar på befolkningens bekostnad, och har därför, om en fungerande kontroll saknas, svaga incitament att föra en god politik och verka för goda institutioner. I stället har de ofta incitament att göra tvärtom och väljer medvetet att föra en politik som ökar deras egen inkomst. Resultatet av elitens preferenser är ineffektiva ekonomiska institutioner.⁹¹ De tjänar alltså på dåliga institutioner och dålig samhällsstyrning, det vill säga misskötsel, använder sin kontroll över statsapparaten i egna syften och utformar lagar, regler och politik så att dessa gynnar dem själva, till skada för landet som helhet. Denna företeelse brukar kallas statsövertagande, eller "state capture".⁹²

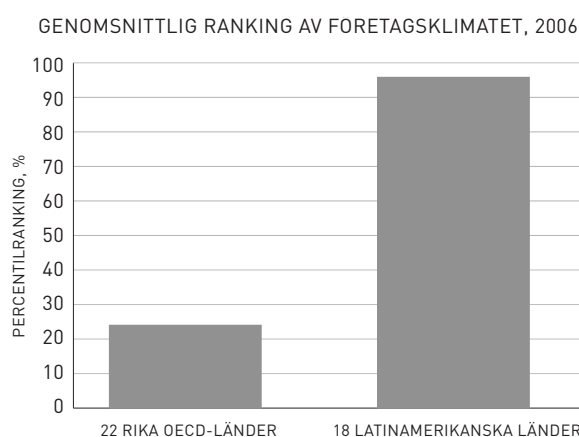
Det finns också en rad andra faktorer som hindrar marknader från att fungera, och som därmed hämmar den ekonomiska tillväxt och fattigdomsminskning som marknadsekonomin skulle kunna generera. Douglass North betonar transaktionskostnadernas betydelse. Han menar att eftersom en stor del av ett lands ekonomi i praktiken utgörs av transaktioner är institutioner i allmänhet och äganderätter i synnerhet helt avgörande för ett lands möjlighet till utveckling.⁹³

Mancur Olson menade i en inflytelserik artikel att det är fel att anta att alla ekonomiska vinster som står till buds automatiskt kommer att tas till vara.⁹⁴ Det finns hinder i vägen. Olson hävdade att det finns två möjliga förklaringar till skillnader i levnadsstandard mellan länder. Antingen markerar nationsgränser skillnader i resurstillgång. Den andra möjliga förklaringen är att nationsgränser markerar skillnader i politik och institutionella förutsättningar. Han visar att det första alternativet inte håller, och att det andra alternativet därför måste vara svaret. Olson illustrerar bland annat med att visa att tyskar och haitier i USA har ganska lika inkomstnivåer, trots att Tyskland är ett mycket rikare land än Haiti. Det finns helt enkelt färre hinder för att till fullo ta vara på ekonomiska möjligheter i rika länder, menar Olson.⁹⁵

Israel Kirzner, professor emeritus vid New York University, har visat vilken viktig roll entreprenören har som upptäckare av nya vinstmöjligheter.⁹⁶ När entreprenörer agerar i enlighet med sina insikter blir ekonomin mer produktiv eftersom den kan producera mer kundnytta till lägre kostnader. I detta sammanhang är det intressant hur Världsbanken rankar företagsklimatet i Latinamerika respektive i de rika OECD-länderna. Figur 3 visar att det finns en markant skillnad mellan Latinamerika och den rika världen. Ju lägre siffra, desto bättre betyg.

FIGUR 3.

SÄMRE FÖRETAGSKLIMAT I LATINAMERIKA ÄN I OECD-LÄNDERNA.

Källa: Världsbankens Ease of Doing Business-index.

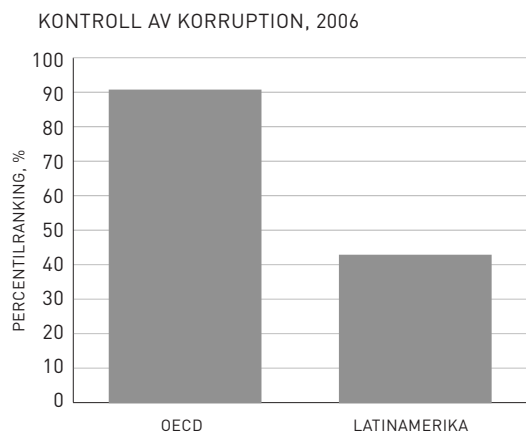
Nationalekonomen William Baumol menar att det finns tre sorters entreprenörskap: produktivt, improduktivt och destruktivt. Han visar vidare att de spelregler som avgör den relativa vinsten av olika entreprenöriella aktiviteter varierar dramatiskt från en tid och plats till en annan, att det entreprenöriella beteendet anpassar sig till spelreglernas variationer och att fördelningen av entreprenörskap mellan produktiva och icke-produktiva aktiviteter är en viktig förklaring till skillnader i utveckling mellan länder. Det viktiga för ett samhälle är att det ser till att det produktiva entreprenörskapet lönar sig bättre än de andra.⁹⁷

Kopplat till diskussionen om de olika sorternas entreprenörskap är frågan om räntesökande beteende i allmänhet. Det innebär att människor i stället för att producera varor eller tjänster för att kunna konsumera på olika sätt försöker leva på systemet. Lite förenklat kan man säga att en stats invånare i längden endast kan konsumera vad de producerar. Det gäller alltså att människor har intresse av att producera så mycket som möjligt. Men när det finns mer pengar att tjäna på systemet (räntesökande), ägnar sig människor åt det i stället för att producera saker och ting. I längden innebär det att det blir mindre att konsumera, det vill säga att fattigdomen ökar.

Det vanligaste begreppet i diskussionen om samhällsstyrning och institutionell miljö är frågan om korruption. Och Latinamerika lider av korruption.

FIGUR 4.

SÄMRE KONTROLL AV KORRUPTION I LATINAMERIKA ÄN I OECD-LÄNDERNA.

Källa: Världsbankens World Governance Indicators. Figuren visar att genomsnittlandet i OECD hamnar i den 90:e percentilen, medan genomsnittlandet i Latinamerika rankas i den 42:a. Resultatet räknas fram genom att man tar alla länder i världen (som är med i undersökningen) och rangordnar dem efter hur bra kontroll av korruption respektive land har. Sedan räknar man ut var genomsnittlandet i respektive region hamnar. Tabellen ovanför visar alltså att endast 10 procent av världens länder har bättre kontroll av korruption än genomsnittlandet i OECD medan hela 58 procent av världens länder har bättre kontroll av korruption än det genomsnittliga landet i Latinamerika.

Men i diskussionen om korruption gäller det att hålla isär de formella och de informella institutionerna. Som den berömda amerikanska statsvetaren Francis Fukuyama skrev i förordet till 2005 års Global Corruption Report från antikorrupsionsorganisationen Transparency International: "Även de mest optimalt utformade institutionerna kommer inte att förhindra korruption om ett samhälles normer säger att det är acceptabelt att ta emot mutor, eller om ett lands eliter ser på politik som en arena för självberikande."⁹⁸

Ingenstans är skillnaden i institutionell kvalitet och välståndsnivå tydligare än vid gränsen mellan USA och Mexiko, som till drygt hälften utgörs av floden Rio Grande. Människorna norr om floden lever i ett av världens allra rikaste länder, medan människorna söder om floden är del av ett spansk- och portugisisktalande Amerika som till största delen plågas av olika grader av brist på utveckling. Miljontals så kallade hispanics tar sig varje år över gränsen på jakt efter ett bättre liv.

Argentina är kanske det bästa exemplet på hur dålig, oansvarig och populistisk politik förvandlar ett av världens rikaste länder till ett halvfattigt medelinkomstland. 1950 var Argentinarnas medelinkomst två och en halv gång så hög som spanjorernas. I dag är den runt hälften så hög.

Det finns dock ett par lysande undantag, också söder om floden. Chile är det mest uppenbara exemplet, ett land som sticker ut från de andra på kontinenten och som i rask takt är på väg att ansluta sig till den utvecklade världen. Andra exempel är Costa Rica och El Salvador.

Rio Grande får stå som symbol för skillnaden mellan det engelsk- och det spansk- och portugisisktalande Amerika.⁹⁹

Fredrik Segerfeldt

Fredrik Segerfeldt har i flera år rest i och studerat Latinamerika på nära håll. Han har intervjuats och skrivit i en rad av världsdagens tidningar. Handels- och industrikammaren i Guatemala utsåg publiceringen av Segerfeldts bok *Vatten till salu* till en av 2007 års tio viktigaste händelser.

REFERENSER

-
- Acemoglu, Daron, (2006), *Modeling inefficient institutions*. Cambridge Massachusetts, National Bureau of Economic Research Working Paper NBER Working Paper nr 11940, <www.nber.org/papers/w11940>.
- Acemoglu, Daron, Johnson, Simon & Robinson, James (2004), *Institutions as the fundamental cause of long-run growth*. NBER Working Paper nr 10481, <www.nber.org/papers/w10481>.
- Barro, Robert (1997), *Determinants of economic growth : a cross-country empirical study*. Cambridge: MIT Press.
- Baumol, William J (1990), "Entrepreneurship: productive, unproductive, and destructive". *Journal of Political Economy*, vol 98(5, Part 1), sid 893–921.
- Büchi Buc, Hernán (2006), "How Chile successfully transformed it's economy" *Backgrounder* 18 september, nr 1958.
- Chong, Alberto & López-de-Silanes, Florencio (2004), *Privatization in Mexico*. Washington, DC: Inter-American Development Bank (Working Paper 513), se <<http://idbdocs.iadb.org/wsdocs/getdocument.aspx?docnum=788330>>.
- Clarke, George R G & Cull, Robert (2001), *Bank privatization in Argentina*. Washington, DC: Världsbanken (Working Paper 2633), se <www-wds.worldbank.org/external/default/main?pagePK=64193027&piPK=64187937&theSitePK=523679&menuPK=64187510&searchMenuPK=64187283&theSitePK=523679&entityID=000094946_01080904131154&searchMenuPK=64187283&theSitePK=523679>.
- Cole, L Harold, Lee, E Honian, Riascos, Alvaro & Schmitz, James A Jr (2004), *Latin America in the rearview mirror*. Federal Reserve Bank of Minneapolis Research Department (Staff Report 351), se <www.webpondo.org/ariascos/Files/MacroavanzadaII/latinamericarearmirror.pdf>.
- Courtois, Stéphane (red) (1999), *Kommunismens svarta bok*. Stockholm: Bokförlaget DN.
- Ferranti, David de, Guillermo, E Perry, Francisco H G Ferreira & Walton, Michael (2004), *Inequality in Latin America*. Washington, DC: Världsbanken (World Bank Latin American and Caribbean Studies 28989), se <www-wds.worldbank.org/external/default/main?pagePK=64193027&piPK=64187937&theSitePK=523679&menuPK=64187510&searchMenuPK=64187283&theSitePK=523679&entityID=000160016_20040622141728&searchMenuPK=64187283&theSitePK=523679>.
- Foweraker, Joe, Landman, Todd & Harvey, Neil (2003), *Governing Latin America*. Cambridge: Polity Press.
- Gil Díaz, Francisco (2003), *Don't blame our failures on reforms that have not taken place*. Fraser Forum, juni.
- Gunnarsson, Christer & Rojas, Mauricio (2004), *Tillväxt, stagnation, kaos*. Stockholm: SNS Förlag (andra upplagan).
- Gunson, Phil (2006), *Bolivarian myths and legends*. openDemocracy, se <www.opendemocracy.net/democracy-protest/bolivarian_4146.jsp>.
- Gustafsson, Erik (2007), "Högt pris för minskad fattigdom". Stockholm: *Dagens Nyheter*, 26 januari, se <www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?a=610402>.
- Hall, Robert E & Jones, Charles I (1998), *Why do some countries produce so much more output per worker than others?* <<http://elsa.berkeley.edu/~chad/pon400.pdf>>.

Illanes, Ignacio (kommande), *Rule of law in Latin America : ten factors that contribute to the rule of law in Chile*. Chile: Libertad y Desarrollo.

Kaufmann, Daniel & Kray, Aart (2002), *Growth without governance*. Washington, DC: Världsbanken, se <www.worldbank.org/wbi/governance/pdf/growthgov.pdf>.

Kaufmann, Daniel & Kray, Aart (2003), *Governance and growth : causality which way? – evidence for the world, in brief*. Februari, <www.worldbank.org/wbi/governance/pdf/growthgov_synth.pdf>.

Kirzner, Israel (1973), *Competition and entrepreneurship*. University of Chicago Press.

Larroulet, Cristian (kommande), *Libertad económica, crecimiento y pobreza : el caso de Latinoamérica I*. Chile: Libertad y Desarrollo.

Linton, Magnus (2007), "Chávez spelar högt". *Dagens Nyheter*, 1 december, se <www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?a=720677>.

Vargas Llosa, Alvaro (2005), *Liberty for Latin America*. New York: The Independent Institute.

Vargas Llosa, Alvaro (2007), "Argentina's First Lady". *Wall Street Journal*, 16 november, se <<http://online.wsj.com/public/article/SB119518247690695353.html>>.

Machinea, José Luis (2004), *Latin America and the Caribbean 10 years after the social summit : a regional overview*. Santiago: ECLAC, se <www.eclac.org/noticias/paginas/2/14012/NEWYORKSOCIALSUMMITINGFEBRERO2005.pdf>.

Munkhammar, Johnny (2007), *The Guide to Reform*. Stockholm: Timbro.

North, Douglass C (1991), "Institutions". *Journal of Economic Perspectives*, vol. 5 (1), sid 97–112.

North, Douglass C (1992), *The new institutional economics and development*. Economics Working Paper, Washington University in St Louis <www.econ.iastate.edu/tesfatsi/NewInstE.North.pdf>.

Olson, Mancur Jr (1996), "Big bills left on the sidewalk : why some nations are rich and others poor". *Journal of Economic Perspectives*, vol 10, nr 2 (spring), sid 3–24.

Peeler, John (2004), *Building democracy in Latin America*. USA: Lynne Rienner Publishers (andra upplagan).

La Porta, Rafael, López-de-Silanes, Florencio & Zamarripa, Guillermo (2002), *Related lending*. Yale ICF (Working Paper 02-19), se <http://ssrn.com/abstract_id=302128>.

Rodrik, Dani, Subramanian Arvind & Trebbi, Francesco (2004), "Institutions rule : the primacy of institutions over geography and integration in economic development". *Journal of Economic Growth*, vol 9, nr 2, juni, sid 131–165.

Rojas, Mauricio (2002), *Carmencitas sorg*. Stockholm. Timbro.

Sahay, Ratna & Goyal, Rishi (2006), *Volatility and growth in Latin America : an episodic approach*. IMF (Working Paper 06/287), se <www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2006/wp06287.pdf>.

Schmitz, James A Jr (2004), *Privatization's impact on private productivity : the case of Brazilian iron ore*. Federal Reserve Bank of Minneapolis Research Department (Staff Report 337), se <http://minneapolisfed.org/research/common/pub_detail.cfm?pb_autonum_id=902>.

Segerfeldt, Fredrik (2003), *Vatten till salu*. Stockholm: Timbro.

Segerfeldt, Fredrik (kommande), *Därför fungerar det inte : om bistånd och goda institutioner*. Stockholm: Timbro.

Tornell, Aaron (2002), "Economic crises and reform in Mexico". I Stephen Haber (red) *Crony capitalism and economic growth in Latin America : theory and evidence*. Hoover Press. Se <www.hoover.org/publications/books/2994116.html>.

Transparency International (2005), *Global corruption report*. Se <www.transparency.org/content/download/4288/26269/file/foreword_francis_fukuyama.pdf>.

Williamson, Edwin (1992), *The Penguin history of Latin America*. London: Penguin Books.

Zettelmeyer, Jeromin (2006), *Growth and reforms in Latin America : a survey of facts and arguments*. IMF (Working Paper 06/210), se <<http://imf.org/external/pubs/ft/wp/2006/wp06210.pdf>>.

WEBBSIDOR

BBC News (2007), "Country profile : Peru", se <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/country_profiles/1224656.stm>.

IMF (2007), "IMF World Economic Outlook Database for October", se <www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2007/02/weodata/index.aspx>.

Transparency International (2007), "Global Corruption Report" se, <www.transparency.org/publications/gcr/download_gcr>.

Ett stort tack till Fredrik Segerfeldt, som förutom ett utmärkt efterord även har bidragit med hjälp och stöd under hela arbetets gång. Jag vill också tacka Mauricio Rojas för hans värdefulla råd och synpunkter, samt Ignacio Illanes och Cristian Larroulet på Libertad y Desarrollo för deras generösa bidrag med eget material.

KÄLLFÖRTECKNING

- ¹ Se efterordets diskussion om institutioner och deras betydelse.
- ² Vargas Llosa (2005), sid 14.
- ³ Williamson (1992), sid 118.
- ⁴ Vargas Llosa (2005), sid 28.
- ⁵ Gunnarsson & Rojas (2004), sid 206.
- ⁶ Williamson (1992), sid 123.
- ⁷ Ibid, sid 236.
- ⁸ Foweraker et al (2003), sid 14.
- ⁹ Williamson (1992), sid 235–236.
- ¹⁰ Gunnarsson & Rojas (2004).
- ¹¹ Williamson (1992), sid 284.
- ¹² Det är dock ett rimligt antagande att de utländska företagens närvaro även hade vissa positiva spill-over-effekter.
- ¹³ Foweraker et al (2003), sid 61.
- ¹⁴ Peeler (2004), sid 72.
- ¹⁵ Williamson (1992), sid 334. Själva ISI-modellen, som den betecknades av Raul Prebisch (chef för FN:s ekonomiska kommission för Latinamerika), kom egentligen några år efter att ekonomiskt nationalistisk politik redan slagit igenom i flera latinamerikanska länder. Att kalla denna politik för ISI-politik är därmed inte helt korrekt, men eftersom det de facto var den politik som ISI-modellen förordade, är det oftast så den omnämns.
- ¹⁶ Foweraker et al (2003), sid 67.
- ¹⁷ Rojas (2002), sid 47.
- ¹⁸ Williamson (1992), sid 466.
- ¹⁹ Ibid, sid 467. "Offentlig välfärd" kan i det här sammanhanget vara vilseledande, eftersom den styrdes av Evita Perón personligen och var avsedd för framför allt anhängare, för att stärka klientförhållanden. En jämförelse kan göras med hur Venezuelas olika välfärdsprogram i dag verkar disponeras på liknande sätt av Hugo Chávez.
- ²⁰ Rojas (2002), sid 47.
- ²¹ Förutom att USA införde handelsembargo emot Argentina förbjöd man att Marshallplanens pengar användes till att köpa argentinska varor. Se Rojas (2002).
- ²² Ibid, sid 68.
- ²³ Williamson (1992), sid 470.
- ²⁴ Gunnarsson & Rojas (2004), sid 230.
- ²⁵ Ibid, sid 228.
- ²⁶ Zettelmeyer (2006) och Cole et al (2004).
- ²⁷ Gunnarsson & Rojas (2004), sid 231.
- ²⁸ Williamson (1992), sid 366.
- ²⁹ Foweraker et al (2003) sid 119.
- ³⁰ Williamson (1992), sid 489.
- ³¹ De största koppargruvorna, till exempel den berömda Chuquicamata, förblev dock under statlig ägo.
- ³² Williamson (1992), sid 506.
- ³³ Gunnarsson & Rojas (2004), sid 241.
- ³⁴ Williamson (1992), sid 506.
- ³⁵ Gunnarsson & Rojas (2004), sid 246.
- ³⁶ Williamson (1992), sid 506.
- ³⁷ Gunnarsson & Rojas (2004), sid 243.
- ³⁸ Büchi Buc (2006), sid 6.
- ³⁹ Transparency International (2007), sid 187–188.
- ⁴⁰ Vargas Llosa (2005), sid 183.
- ⁴¹ Ferranti et al (2004).

- ⁴² Büchi Buc (2006), sid 9, Ferranti et al (2004), sid 123.
- ⁴³ Vargas Llosa (2005), sid 165–166.
- ⁴⁴ Se efterordet för William Baumols definition av olika sorters entreprenörskap (1990).
- ⁴⁵ Enligt *Kommunismens svarta bok* orsakade kommunismen 150 000 dödsfall i Latinamerika under 1900-talet, se Courtois (red), 1999, sid 22.
- ⁴⁶ Peeler (2004), sid 187.
- ⁴⁷ Gunnarsson & Rojas (2004), sid 252.
- ⁴⁸ Peeler (2004), sid 155.
- ⁴⁹ Gunnarsson & Rojas (2004), sid 254.
- ⁵⁰ IMF (2007).
- ⁵¹ Machinea (2004), sid 4–5. Se även diagram 6.
- ⁵² Peeler (2004), sid 184, och Díaz (2003), sid 7.
- ⁵³ Segerfeldt (2003), Zettelmeyer (2006), sid 18, Chong & López-de-Silanes (2004) och Clarke & Cull (2001).
- ⁵⁴ Schmitz (2004).
- ⁵⁵ Zettelmeyer (2006), sid 10.
- ⁵⁶ Som diagrammet visar hämtade sig tillväxten i Latinamerika först i början av 1990-talet efter skuldskrisen 1982. Sedan dess har den varit stadigt positiv, om än inte lika stark som i Ostasien och Stillahavsområdet.
- ⁵⁷ Gustafsson (2007), se underrubriken ”Kapitalismen dominerar i ’socialistiska’ Venezuela”.
- ⁵⁸ Peeler (2004), sid 205, och Gunson (2006).
- ⁵⁹ Linton (2007).
- ⁶⁰ Vargas Llosa (2007).
- ⁶¹ BBC News (2007).
- ⁶² IMF (2007).
- ⁶³ Munkhammar (2007).
- ⁶⁴ Även om Chiles ekonomiska utveckling på många vis har varit starkare än t ex Storbritanniens efter genomförda reformer bedömer jag ändå reformprocessen i Chile som mindre framgångsrik på grund av det jämförelsevis mycket höga pris som betalades i form av politiskt förtryck och tillfällig fattigdomsökning. Trots att fattigdomen totalt sett minskat kraftigt sedan reformerna genomfördes, innebär fattigdomsökningen under de första tio åren självklart stora umbäranden för många chilensare.
- ⁶⁵ Illanes (kommande).
- ⁶⁶ Tornell (2002).
- ⁶⁷ Cole et al (2004), sid 20, och Zettelmeyer (2006), sid 13.
- ⁶⁸ Ibid, sid 20.
- ⁶⁹ Med ”produktivitetstillväxt” avses tillväxten av totalfaktorproduktivitet (TFP), d v s både arbetsproduktivitet och kapitalproduktivitet.
- ⁷⁰ Zettelmeyer (2006) sid 20.
- ⁷¹ Laroullet (kommande).
- ⁷² Se även Sahay & Goyal (2006).
- ⁷³ ”Fattiga” definieras här enligt Världsbankens standardmätt, d v s personer med en inkomst på högst 2 dollar om dagen.
- ⁷⁴ Det är intressant att notera att antalet fattiga i grupp B har ökat, trots att länderna i denna grupp haft hygglig tillväxt. Det kan bero på att grupp B:s delvisa reformer förvisso stärkt dess ekonomiska prestation något, men i övrigt lämnat systemet oförändrat. Det kapital som tillväxten genererat kan därför ha stärkt de elitors beteende som har sökt maximal avkastning, och därmed det orättvisa, exkluderade system som de har all anledning att vilja bevara. Detta kan vara ett tecken på att ”state capture” (se avsnitt ”Samhälleliga och statliga strukturer”) varit rådande i dessa länder.
- ⁷⁵ Segerfeldt (kommande).
- ⁷⁶ Ferranti et al (2004).
- ⁷⁷ Kaufmann & Kray (2002).
- ⁷⁸ Se efterordet för en utförligare definition av ”räntesökande beteende” och hur det enligt Acemoglu bäst begränsas.
- ⁷⁹ Ferranti et al (2004), sid 128.
- ⁸⁰ Vargas Llosa (2005), sid 162–186.

⁸¹ La Porta et al (2002).

⁸² Transparency International (2007).

⁸³ Se t ex diskussionen om *byråkratiserad* stat respektive *patrimonialiserad* stat, samt efterordet.

⁸⁴ Se efterordet om t ex Norths uppdelning av institutioner i formella och informella sådana.

⁸⁵ Jag är naturligtvis medveten om att Latinamerika inte är en kontinent, utan att begreppet omfattar Sydamerika och södra Nordamerika, men i ekonomiska, sociala, politiska, språkliga och kulturella termer är Latinamerika en relevant enhet.

⁸⁶ Se exempelvis Barro 1997 och Hall & Jones 1998, samt North 1991 och Baumol 1990.

⁸⁷ Min översättning. Originalen lyder "[i]nstitutions provide the incentive structure of an economy; as that structure evolves, it shapes the direction of economic change towards growth, stagnation or decline". North 1991, sid 97.

⁸⁸ Rodrik et al 2004. En vanligt förekommande invändning mot ovanstående är att även om det finns en stark samvariation mellan ett lands samhällsstyrning och ett lands inkomstnivå behöver det inte vara så att det är den dåliga samhällsstyrningen som orsakar fattigdomen. Det skulle lika väl kunna vara så att det är fattigdomen som är orsaken till den dåliga samhällsstyrningen, det vill säga att kausaliteten är den omvända. I så fall skulle utvecklingsdiskursens fokus på samhällsstyrning vara missriktad. En närliggande idé är att god samhällsstyrning är något som uppstår automatiskt när länder får en högre inkomstnivå. (En variant på detta tema är att det är fattigdom som ger korruption, snarare än tvärtom.) Daniel Kaufmann och Aart Kray (2002) har dock visat att kausaliteten går från institutioner till inkomstnivå, det vill säga att det är samhällsstyrningen som avgör. De finner till och med att högre inkomstnivåer kan leda till försämrad institutionell kvalitet.

⁸⁹ North 1991.

⁹⁰ Acemoglu m fl 2004.

⁹¹ Acemoglu 2006.

⁹² Kaufmann & Kraay 2003.

⁹³ North 1992, s 1.

⁹⁴ Olson 1996.

⁹⁵ Ibid.

⁹⁶ Kirzner 1973.

⁹⁷ Baumol 1990.

⁹⁸ Min översättning. Originalen lyder "even the most optimally designed institutions will not prevent corruption if a society's norms say it is acceptable to take bribes, or if the country's elites regard politics as an arena for self-enrichment". Transparency International 2005, s ix.

⁹⁹ Med detta vill jag inte på något sätt hävda att det är språkens germanska respektive latinska rötter som utgör förklaringen till skillnader i ekonomisk utveckling. Detta motbevisas inte minst av fransktalande Kanadas välbefinnande.

TIMBRO , KUNGSGATAN 60 , BOX 3037, 103 61 STOCKHOLM
TELEFON 08 587 898 00, WWW.TIMBRO.SE